Nerviniai sutrikimai ir jų gydymas Užpalių apylinkių XX–XXI a. tradicinėje medicinoje

Rolandas Petkevičius
Vytauto Didžiojo universitetas

Esminiai žodžiai: Etnopsichiatrija, etnomedicina, medicinos antropologija, magija.

Lietuvoje iki šiol tradiciniams nervų sutrikimų gydymo būdams skirtas menkas tyrinėtojų dėmesys. Pavieniai darbai (Šurkus 1960, 1964; Šimkūnaitė 1982) buvo daugiau aprašomojo pobūdžio, paveikti to meto ideologinių stereotipų bei linkę į kiek paviršutiniškas išvadas. Bet kuriuo atveju jų rezultatai reikalauja atidesnio šiandienos tyrinėtojų dėmesio, išsamios duomenų analizės bei patikrinimo pažangiausiais kultūrinės antropologijos metodais. Tęsdamas bakalauro studijų metu pradėtą lietuvių etnopsichiatrijos tyrimą, autorius siekia nustatyti Užpalių apylinkėse žinomų nervinių sutrikimų sampratas, pavadinimus, jų diagnozės bei gydymo principus ir priemones. Taip pat publikacijoje didelis dėmesys skiriamas gydymo tradicijos raidai, žymesnių žolininkų asmenybėms, vaistinių medžiagų ruošimo ir vartojimo praktikoms.

Darbo metodai. Iki šiol Lietuvoje nėra bendros, etnologams ir medikams tinkamos, etnomedicinos lauko darbų metodikos, nesutariama ir dėl rezultatų skelbimo. Absoliuti dauguma Lietuvoje publikuotų tyrimų rėmėsi mokslinei medicinai būdingomis ligų sampratomis, o medžiagai rinkti ir analizuoti taikyta farmacijos mokslo metodika. Tačiau tradicinė medicina – tai įvairius religinio ir socialinio gyvenimo reiškinius apimantis kultūros fenomenas, kurio negalima niveliuoti vien tik į veikliųjų cheminių medžiagų analizės lygmenį. Kita vertus, etnografinės medžiagos klasifikavimo ir rinkimo metodika taip pat turi trūkumų. Duomenų gavimo ir analizės metu etnologai iki šiol pataria laikytis priimto gydymo praktikų skirstymo į racionalias medicinines ir magines mentalines.[1] Ši schema pastebima ir naujausiose publikacijose[2], nors, įvertinant medicinos antropologijos mokslo laimėjimus, ji yra visiškai nepriimtina. Kadangi patys tradicijos nešėjai visas savo praktikas laiko racionaliomis (ką patvirtina pats jų naudojimo faktas), etnologas neturėtų dalies jų pateikti kaip iracionalių. Tai gali trukdyti tyrimo eigai bei iškreipti rezultatus (vadinamoji *emic-etic* metodologinė problema). Antropologijos ir etnologijos mokslams istoriškai būdingi du skirtingi duomenų gavimo ir analizės būdai: *emic* – atspindi tyrinėjamų žmonių sąvokomis išreiškiamą jų pačių tikrovę, ir *etic* – tyrinėjamai kultūrai analizuoti taikomi išoriniai, dažniausiai biomedicinos ir gamtos mokslų kriterijai.[3] Pa-

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2011 05 03, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2011 12 16, pirmą kartą paskelbtas 2012 06 04 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799, visatekstėje svetainėje www.llt.lt.

[1] Paukštytė-Šaknienė R., Savoniakaitė V., Svidinskaitė D., Šaknys Ž., Šidiškienė I. Lietuvos etnologijos šaltinių klasifikacija, *Liaudies kultūra*, 2005, Nr. 1 (100), p. 23.

[2] Trimakas R. *Lietuvių liaudies medicina: etnografiniai ir folkloristiniai aspektai XIX a. pab.–XX a. I p.*, Vilnius, 2008.

[3] Čiubrinskas V. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*, Kaunas, 2007, p. 210.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

prastai tyrimo objektyvumas priklauso nuo šių dviejų metodinių paradigmų pusiausvyros, o Lietuvos etnomedicinos tyrimuose *emic* modelis dar yra menkai taikytas, vyrauja biomedicinos stereotipai tradicinių gydymo praktikų atžvilgiu, tyrimų struktūra remiasi biomedicinai būdingomis ligų klasifikavimo schemomis, o gydymo priemonės skirstomos neatsižvelgiant į pačių žmonių sampratas. Lietuvos akademinėje bendruomenėje šios bei panašios metodologinės spragos imtos aktualizuoti po 2010 m. vasario 17 d. Vytauto Didžiojo universitete šios publikacijos autoriaus ir dr. Tauro Meko iniciatyva surengto Lietuvos etnomedicinos tyrinėtojų susitikimo, kuriame pritarta etnologų ir medikų bendradarbiavimo būtinybei, siekiant tyrimų objektyvumo.

Atlikdamas lauko tyrimus (2008–2011 m.) Lietuvoje ir Baltarusijoje, autorius vadovavosi įprastomis etnobotanikos mokslams duomenų rinkimo rekomendacijomis[4], antropologine lauko tyrimų metodika, stengėsi griežtai laikytis *emic* perspektyvos rinkdamas ir analizuodamas duomenis, t. y. į tiriamą tradiciją siekdamas pažvelgti jos nešėjų akimis ir suprasti su gydymo praktikomis susijusias mąstymo kategorijas. Šie metodologiniai principai taikyti ir lauko tyrimo Užpalių apylinkėse metu. Pašnekovai pasirinkti atsitiktinai arba naudojant *sniego gniūžtės* metodą (angl. *snow ball*), kuomet vienas asmuo pasiūlo kitą. Ieškota gerai informuotų pateikėjų, užrašomos jų gyvenimo istorijos (angl. *life story anthropology*). Ypatingas dėmesys kreiptas pateikėjų tradicinės medicinos žinių šaltiniams bei įgijimo būdams. Taip siekta kiek įmanoma tiksliau apibrėžti naujus, spaudoje bei vaistininkystėje plintančius receptus, ir senuosius – perduotus žodinės tradicijos keliu. Naudotas laisvo pokalbio ir pusiau struktūruoto interviu metodai. Etnopsichiatrijos tyrimo tema yra ganėtinai problemiška, XXI a. racionalioje visuomenėje tai tam tikras socialinis *tabu*, nemaža dalis pateikėjų savo šeimoje, giminėje ar tarp artimų draugų turi sutrikusios psichikos asmenų, todėl dalis apklaustųjų pageidavo, kad jų asmeniniai duomenys nebūtų viešinami. Be to, iš anksto informuojant pateikėją, kad apklausa yra anoniminė, pasiekiama geresnių rezultatų, žmogus kalba atviriau, nesivaržydamas. Drauge su pateikėjais aplankytos daugumos gydomųjų augalų augimvietės, foto- ir videopriemonėmis fiksuoti augalai, jų naudojimo praktikos, remiantis asmenine autoriaus kvalifikacija[5] ir žinynais[6], nustatyta augalinių gydomųjų priemonių botaninė taksonomija. Tyrimo tikslas – apibrėžti nervinių sutrikimų grupę ir jos gydymo priemones, todėl publikacijoje skelbiama tik dalis visų tyrimo metu surinktų Užpalių apylinkių tradicinės medicinos duomenų. Pilnas etnografinis aprašas saugomas Vytauto Didžiojo universiteto etnologijos ir folkloristikos katedros rankraštyne (bylos nr. VDU ER 2180). Tyrimo rezultatai skelbiami ir farmacininkams įprastose lentelėse, jas papildant etnologams svarbia informacija. Taip siekta tarpdisciplinio publikacijos pobūdžio.

Terminai. Vietoj iki šiol literatūroje įprasto *liaudies medicinos* termino autorius vartoja *tradicinės medicinos* terminą, kuris tiriamą reiškinį nusako kur kas geriau nei ideologinę konotaciją turėjusi

[4] Martin G. J. *Ethnobotany. A methods manual*, Earthscan, 2004.; *Encyclopedia of Medical Anthropology: Health and Illness in the World's Cultures*, Sud. C. R. Ember, M. Ember, Niujorkas, 2004.

[5] Autorius studijų Lietuvos veterinarijos akademijoje metu (1997–2000 m.) įgijo augalų botanikos ir morfologijos pagrindus.

[6] Vilkonis K. K. *Lietuvos žaliasis rūbas*, Kaunas, 2008.

© VšĮ „Versmės" leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

liaudies[7] sąvoka. Medicinos antropologai paprastai greta jo vartoja ir *etnomedicinos* (angl. *ethnomedicine*) terminą, nurodantį su sveikata susijusius tam tikros kultūrinės grupės tikėjimus, žinias ir veiksmus[8], tačiau tuo pat metu ir žymintį medicinos antropologijos šaką, kuri šias žinias ir veiksmus tyrinėja.[9] Vengdamas terminologinės painiavos, autorius terminą *etnomedicina* stengiasi vartoti kalbėdamas išimtinai apie tyrimus. Terminas *etnomedicina* suponuoja konkrečios etninės grupės tradiciją, tuo tarpu Lietuvos, ypač pietrytinių sričių kontekste, sunku kalbėti apie vieno etnoso (šiuo atveju – lietuvių) „monopoliją" formuojantis regiono tradicinio gydymo praktikoms. Paradoksalu, tačiau Lietuvos sociume susiklostė padėtis, kuomet žodžiai „tradicinė medicina" dažnai vartojami kaip mokslinės, oficialiosios medicinos sinonimas, priešinamas „liaudies medicinai", o ši savo ruožtu pavadinama „netradicine medicina". Publikacijoje greta tradicinių sąvokų taip pat vartojami farmacininkams ir medikams įprasti ligos raidos etapus nurodantys terminai – *etiologija* (priežastis), *prognozė* (eiga), *komplikacija* (ligos sukeltas pablogėjimas), o kalbant apie gydymo priemones, gamtos mokslams įprastu būdu nusakomos augalų dalys, jų vartojimo praktikos. Taip siekta *emic-etic* pusiausvyros vertinant duomenis bei stengtasi, kad tekstas būtų suprantamas medikams.

Šaltiniai. Užpalių apylinkių tradicinė medicina iki šiol nebuvo pakankamai tyrinėta. Vienintelė publikacija – tai Stanislovo Balčiūno ir Vandos Kuliešienės parengta monografija „Užpaliai – mūsų svajonių kraštas" (2004), kurioje glaustai vardijamos tradicinės gydymo priemonės, su sveikata susiję tikėjimai, minimi apylinkių tradicinės medicinos žinovai. Nervų sutrikimams skirtas vienintelis įrašas: „*Nuo išgąsčio vaikus prausė šaltekšnio žievės nuoviru, girdė šaltekšnio uogų ar rožinių pinavijų žiedų arba.*"[10] Publikacija rėmėsi kraštotyrininkės mokytojos V. Kuliešienės asmeniniu archyvu, su kurio fragmentais autorius susipažino ir, V. Kuliešienei leidus, padarė fotokopijas. Kraštotyrininkė rinko medžiagą pagal sovietų laikotarpio Lietuvos kraštotyros draugijos rekomenduojamas temas, naudojosi draugijos klausimynais, kruopščiai sudarinėjo etnografinius aprašus (rinkiniai Užpalių mokyklos muziejuje bei Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne – LTR 3632, 2971 ir kt.). Tuo tarpu nepopuliaria to meto etnografijoje tradicine medicina domėjosi savo iniciatyva, mokslinius reikalavimus atitinkančių rinkinių nesudarinėjo, duomenis užrašinėjo sąsiuviniuose ar atsitiktinėse popieriaus skiautėse. Dalis užrašų yra prarasti, dauguma medicinos įrašų neturi pateikėjų ar literatūros metrikų, mokslui vertingas ir pagal reikalavimus sutvarkytas tik Užpalių apylinkių tradicinės veterinarijos aprašas. Autorius taip pat susipažino ir su gimtojo V. Kuliešienės kaimo etnomedicinos medžiaga, paskelbta rankraštyje „Nodėgulių kaimo istorija" (2006).[11] Dalis

[7] Vienas svarbiausių šiandienos Lietuvos etnologus kamuojančių klausimų yra – kas yra *liaudis* ir jos kultūra? Ar tik sovietmečiu aukštinta valstiečių ir darbininkų klasė, ar visi Lietuvos gyventojai? Iki šiol buvo įprasta domėtis tik XIX–XX a. I pusės valstiečių kultūra, nekreipiant dėmesio į jos formas XXI a. bei faktorius, lėmusius šių formų raidą. Autorius nori pabrėžti sovietinės etnografijos, įvedusios „liaudies" sąvoką, polinkį apie liaudies kultūrą kalbėti būtuoju laiku, pabrėžiant naują, sovietinį (šiuo atveju – kolūkio ir pramoninio miesto) žmogų bei jo kultūrą. Šie klausimai svarbūs publikacijoje nagrinėjamų problemų kontekste.

[8] *Encyclopedia of Medical Anthropology: Health and Illness in the World's Cultures*, Sud. C. R. Ember, M. Ember, Niujorkas, 2004, p. xxix

[9] Čiubrinskas V. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*, Kaunas, 2007, p. 238.

[10] Balčiūnas S., Kuliešienė V. *Užpaliai – mūsų svajonių kraštas,* Vilnius, 2004, p. 113.

[11] Kuliešienė V. *Nodėgulių kaimo istorija*, 2006, rankraštis, p. 138–149.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

šių duomenų sutampa su skelbtais minėtoje monografijoje (šaltekšnio uogos nuo išgąsčio), tačiau publikuotų duomenų patvirtinti faktine archyvine medžiaga nepavyko. Užpalių mokyklos muziejuje esančiuose aprašuose aptiktas tik vienas tradicinės medicinos įrašas (karpų gydymo atvejis).

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne autorius susipažino su 1936–1999 m. laikotarpio etnografinių tyrimų Užpalių apylinkėse aprašais (LTR 882, 1365, 1532, 4000, 4092, 6441, 6442, 6443, 6444, 6445, 6470, 6726), kuriuose iš tradicinės medicinos srities rasti tik 4 užkalbėjimų tekstai. 1990 m. liepos–rugpjūčio mėnesiais Užpalių apylinkėje dirbusi kompleksinė kraštotyros ekspedicija (vadovai – G. Kadžytė ir prof. habil. dr. B. Stundžia) tradicinės medicinos duomenų taip pat nerinko.[12] Tenka pripažinti didžiulį ir iki šiol vienintelį mokytojos ir kraštotyrininkės V. Kuliešienės indėlį Užpalių krašto tradicinės medicinos etnografijoje. Įvertinus minėtas aplinkybes, šios publikacijos autorius didžia dalimi rėmėsi savo atliktų lauko tyrimų duomenimis.

Lauko tyrimas. Darbai vykdyti 2010 m. birželio 28–liepos 7 d. „Versmės“ leidyklos surengtos kraštotyrinės ekspedicijos Užpalių apylinkėse metu. Iš viso apklausti 37 asmenys, iš kurių šifravimui atrinkti 33, pateikę daugiausia medžiagos tyrimo tema: 6 vyrai (nuo 60 iki 88 metų) ir 27 moterys (nuo 44 iki 90 metų). Pateikėjai gyvena Bajorų, Butiškių, Degesių, Gaigalių, Gaižiūnų, Galinių, Juškonių, Kaimynų, Kėpių, Mažeikiškių ir Šeimyniškių kaimuose, Užpalių miestelyje, Utenos pensione bei mieste, Vilniaus mieste. Absoliuti dauguma jų yra kilę iš Užpalių apylinkių. Dažniausiai (14) nurodytas 4 klasių (skyrių) išsilavinimas. Kitos išsilavinimo grupės: 1–3 klasių (3), 5–6 klasių (4), 7–9 klasių (3), spec. vidurinis (6), aukštasis (2). Dauguma pateikėjų kilę iš žemdirbių luomo, nemažai gyvena tose pačiose vietovėse, kur yra gimę.

Natalija Svilienė su vaikaite. Iš Svilų šeimos asm. archyvo

Personalijos. Kiekvienos tradicijos pagrindas yra ją tęsiantys žmonės. Monografijoje „Užpaliai – mūsų svajonių kraštas“ (2004) paminėtos kelios kaimo daktarkos: Užpaliuose gyvenusi pribuvėja Grasilija Adomavičienė, žolininkės Ona Bislienė ir Emilija Tarvydaitė bei garsiausia apylinkių tradicinio gydymo žinovė Natalija Svilienė (Zabulionaitė, 1910–1996).[13] Remdamasis šiais duomenimis, autorius sten-

[12] Pokalbis su 1990 m. ekspedicijos vadove G. Kadžyte bei dalyviu G. Indrašiumi (2010 m. birželio–liepos mėn.).

[13] Balčiūnas S., Kuliešienė V. *Užpaliai – mūsų svajonių kraštas,* Vilnius, 2004, p. 116.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

gėsi sužinoti daugiau, susitikti su giminaičiais, su žolininkais bendravusiais asmenimis, atsekti tradicijos perdavimo atvejus bei nustatyti nervinių sutrikimų gydymo atvejus ir būdus. Iš monografijoje minėtų asmenų daugiausia pavyko sužinoti apie N. Svilienę, teko bendrauti su jos šeimos nariais bei asmenimis, iš jos perėmusiais tradicinės medicinos žinias (žolininke B. Ubavičiene, užkalbėtoja Z. Vaškeliene). N. Svilienė buvo kilusi iš Vyžuonų, kurių apylinkėse buvo daug tradicinės medicinos specialistų: *„Vat daugiau apie Šilaikius žinoja.“ – „Čia į kurią pusę?“ – „Už Vyžuonų. Bet jau irgi senų žmonių nebėra. Dėdės ir dėdienės tie irgi žolininkai buva.“*[14] Monografijoje minima, kad daug gydymo paslapčių jai atskleidęs pusbrolis felčeris Lisauskas. *„Pusbrolis kai išmokė, tai ji galvoj turėja, žinai kaip seniau.“*[15] *– „O ji iš senovės žinojo žoles?“ – „Tai žinojo, be abejo, tas felčeris tik papildė jos žinias.“*[16] Žolininkė gydė įvairias ligas, tarp jų ir nervinius sutrikimus. *„Ar Svilienė išgąstį gydydavo?“ – „Gal viską.“*[17] *– „Labai pergąsdina, tai Svilienė išgydė.“*[18]

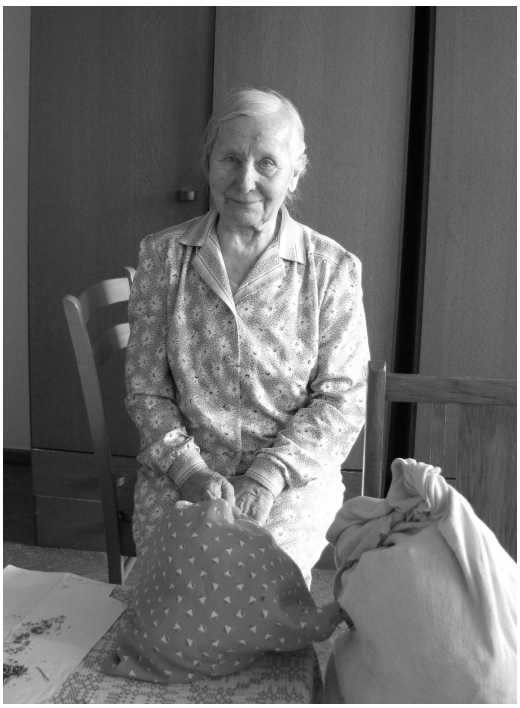

Bronė Ubavičienė ir jos žolelės. Utenos pensionas. 2010 07 02. R. Petkevičiaus nuotr.

Daug vertingų etnomedicinos duomenų suteikė šiuo metu Utenos pensione gyvenanti žolininkė Bronė Ubavičienė (gim. 1920). Pirmąsias tradicinės medicinos žinias jaunystėje įgijusi iš senų žmonių, vėliau daug ką perėmė iš N. Svilienės, nors pati nervinių sutrikimų negydžiusi. B. Ubavičienė – liaudies papročių ir tikėjimų žinovė: *„Gal ana ir žoles, ana visą žinodava. Šita Ubavičienė tai ana tokia labai tikinčia, labai viskų tiki būdava, ana visokiais prietarais tikėdava, tai va tas išsipildė, tai tas sapnas jai, vėl kas.“*[19] Žolininkė pasakojo apie maginį konfliktą, kuris dėl jų sukėlusių priežasčių yra itin etnologams įdomus, gyvosios maginės tradicijos adaptacijos kintant socialinei tikrovei pavyzdys: *„Vieną ruskę užpykdžiau ir man pačeravoja. Dabar aš ateinu, duris inkišta kaip baronka, išardau vaikiški baltinėliai. Aš pečiun inkišiau ir sudeginau. Nuvėjau ravėt bulbų, pavargau atsisėdau ant ežias, pasirėmiau, žiūriu, paėmu vėl baronka. Tadu šitų išvyniojau irgi vaikiški baltinėliai, tai sukapojau tą, apkapojau ir nunešiau*

[14] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (750). (Šifruotų įrašų pateikėjų kalba palikta autentiška, neredaguota, t. y. su svetimybėmis ir tarmizmais. *Kalbos red. pastaba*.)

[15] Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (589).

[16] Moteris, 88 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (643).

[17] Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (581).

[18] Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (354).

[19] Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (271).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

sasiedą šita ruskia kur užpykdžiau bulbose inkišau. Tais metais bulbių nebebuva. Tai a kitais metais ton pačion vietoj sodinam. Tai šitas Marijas kaip čionai yra (paveikslėlį) nunešiau slovikan indėjau ir padėjau ant ežias. Bulbas kaip reikiant buva. Tai aš bijau, čia su Velnia padėjimu šita visokie kerai...“ – „A tas ruskis vietinis buva?“ – „Vietinis.“ – „Tai dėl ko susipykot?“ – „Jai reikėja rusų, a man Lietuvas reikėja“ (juokiasi). – *„Už politikų?“ – „Aha!“ – „Katrais čia metais buva?“ – „Nu, kaip Lietuva stoja.“*[20]

Vaistažoles rinkdavo ir netoli Kaimynų kaimo gyvenusios seserys Juškaitės, žurnalistės ir etnografės G. Kadžytės giminaitės. *„Ar buvo žolininkų?“ – „Buvo. Buvo Kadžytės mama ir teta Juškaitės; jos rinkdavo pavasariais žolytes visokiausias; rinko sau, kai nueisi tai duos.“*[21] *– „Matai nebėr šitas Juškos Valytės tai ana kai gyva buva tai ana jau buva amžina žolininkė ana rinkdava rinkdava visas žolelas ir ana gydydava. Kadžytės tatula.“*[22]

Aptikta duomenų apie žolininkę Zofija Valančiūnienę (Surgailytę, 1924–apie 2000), gyvenusią Gaižiūnų kaime, kalbėtasi su jos seserimi, kaimynėmis. *„Mes vaikystėj vasarodavom ten, pas ją namuose augo, ji augino, ten visokio velnio buvo (...) ji aplamai tuos daržus visokius, sodus – viskuo.“ – „Iš kur ji išmoko žoles?“ – „Nežinau. Ji gamtos žmogus buvo, mišką žinojo, ten miške ir senos kapinės buvo, ir viską. Ten jos palaidoti vaikai, ji jauna gimdė.“*[23]

Pateikėjai pabrėžia, kad tokių gerų gydymo žinovų jau nebėra. *„Po Svilienės žolininkų nebėr, nesgirdėt.“*[24] *„Šitam krašte niekur nėra žolininko, kad kreiptis.“*[25] *„Kad tokių dėl to nėr pas mus, negydo niekas.“*[26]

Tačiau tradicija gyvuoja, žolininko vaidmuo keičiasi. Tradicija vis sunkiau perduodama šeimoje, tačiau plinta ja besidominčiųjų dėka. Pavyzdžiui, etnomedicinos medžiagą rinkusi V. Kuliešienė pati tapo pateikėja. *„Svilienė propaguodavo saparilį, a girdėjot tokį vardą?* (Neidentifikuotas augalas, galbūt – viksva *Carex capillaris L.*) *Ir lotyniškas panašus, saparilis, saparilium. Tokia viksva. Žinot? Aš pati patyriau, išmėginau šitą žolę vaikystėj, man buvo škrupulas, žinot tokį dalyką?“ – „Veido liga?“ – „Man sutindavo lūpa, kai pašąla sutinsta. Tai Utenos žolininkė man patarė gert saparilio arbatą ir man padėjo. Dabar, kaip Svilienė aiškina, tai jos sakymu saparilis švarina kraują. Jin buvo žinoma, atvažiuodavo pas ją žmonių, vienam vyrui buvo atkiurusios ausys, negijo, daktarai cheminiais vaistais nieko negalėjo padaryt, ji liepė gert saparilį ir deksnę (*Miškinė sidabražolė *Potentilla erecta L.). Tai jos receptu savaitę šitą geri, savaitę deksnę. Tai tą vyrą pagydžiusi, išgijo ausys. Ji sakydavo, vėžiniai susirgimai buvę, jin irgi gydžiusi gan sėkmingai.“ – „O kaip?“ – „Tai va šitom priemonėm – deksnėm ir separiliu. Po savaitę ar po dvi, o separilį gert kiek galima daugiau ir su kompotu visokiom formom. Vienas užpalietis paprašė manęs šitų žolių parodyt, kaip jos auga ir kaip gydytis. Nuvedžiau aš juos į tą augimvietę kur žinojau, prisikasė, nu ir dabar... paskui tiesa dar prašė, girdi, jo dukrai gydytoja patarus gert saparilį. Nu, tai parodžiau, pakasėm, aš ir pamiršau, šįmet ateina pas mane vieni užpaliečiai, žinot, žmogus*

[20] Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (379).
[21] Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (139).
[22] Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (218).
[23] Moteris, 44 m., gyv. Utenos mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (564).
[24] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (88).
[25] Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. etkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (144).
[26] Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (329).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

sakė, kad Jūs davėt tokios žolės jam kur tai ant veido buvęs guzelis, bet jis pagėręs ir išnyko, ir jo dukrai, lyg tai leukemija buvus, ir gėrė šitas žoles ir jaučias gerai. Tai, sako, parodyk šitas žoles, nes ir tų bičiulių dukrai irgi kažkas įtariama, nu, tai vėl važiavom, parodžiau.“ – „O tai kur arti jos yra?“ – „Jos auga smėly arba žvyryne, karjeruos. A čia prie Krokulės, Svilienė man buvo parodžius.“[27]

Tradicija atmena ir senuosius gydytojus, gelbėjusius žmones ir gyvulius bei atlikusius sakralinius veiksmus didžiųjų švenčių metu: *„Tokie kaip bruknių lapai, tik storesni, bet nei uogų, nieka nežydėdava, nieka. Mamai galvų labai skaudėdava, vaikai negalėdavom vaikštinėt, neduoda durų trinktelėt, pykindava. Viena senutė buva, kalėdoja, saka, pagydysiu jūsų mamų. Ir tikrai atsinešė tų bruknienojų ir aš vėliau radau, jau suaugus buvau, miške Vyžuonų šili, ir mama pagija nuo tų žolių ir mirė 97 metų. A būdava galvų kai skauda, neturėdava, kas daryt.“ – „Ta bobutė iš kur buva atajus?“ – „Nežinau, iš kur, kalėdoja, ana biedna buva, žinau, kad atsisėdus labai smagiai* (garsiai) *poterius kalbėja, aš pribėgau, sakau, mana mamai labai galvų skauda, Jūs iš tyka, iš tyka! Saka, kaip galvų skauda? Oi sakau, man neduoda. Tai aš, saka, pagydysiu Jūsų mamą. Atnešė tokių žolių, kai bruknienojus.“ – „Ubagė buvo bobutė?“ – „Aha, ubagė, ėjo per kaimus, kalėdojo.“ – „Turėjo tas žoles terboj?“ – „Nuėja ana miške ir atnešė tas žoles. Saka, sudžiovinkit ir virkit arbatą. Mama pagėrė ir po to laiko nustojo galvų skaudėt. Už savaitės laiko pradėja vaikštinėt ir nebeskaudėja, po to dar pora sykių išgėrė, a kaip neradom taip ir neradom.“ – „O skaudėdavo ilgai?“ – „Būdava bent po savaitę laika neduoda durų* (trinktelėt).“[28]

Tradicijos raida

Tradicinė medicina – tai gyva, kintanti struktūra, o kiekvienas tradicijos tęsėjas yra vienodai svarbus, nes savo turimomis žiniomis veikia ją visą. Todėl, prieš pradedant analizuoti gydymo sampratas ir priemones, svarbu suprasti, kaip stipriai vietinė tradicija yra pakitusi ir paveikta išorės įtakų. Įvairiuose Lietuvos regionuose dideli pokyčiai tradicijoje (modernizacija, biomedicinos infrastruktūros plėtra) prasideda jau XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, ypač po Pirmojo pasaulinio karo. Etnologų požiūriu, Lietuvos kaimas perima miesto kultūrą XX a. 7-ajame dešimtmetyje. Kita vertus, remiantis carinės Rusijos medikų ataskaitomis, dar XIX a. II pusėje didžiosios gyventojų dalies kontaktas su biomedicina buvo itin menkas. Tą pažymi ir to meto Lenkijos tyrinėtojai, kurių požiūriu būtent Lietuvoje[29] išliko archajiškiausi tradicinės medicinos elementai.

Bet kuri tradicinės žinijos sistema – tai visų pirma žodžiu perduodamos informacijos mainai. *„Tai va, vienas nuo viena ir sužinai. Pasisakai, ir žinai tadu*[30]*; Vienas nuo kito taip ir sužino.“*[31] *„Jeigu neturi, tai pas kitą suranda.“*[32] *„Kai renka bobutės, tai prieinu, nes sveikata nelabai kokia. Ir klausiu, šita nuo ko, ta nuo ko.“*[33] *„Kai ligoninėj būni, ambulatorijaj,*

[27] Moteris, 88 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (638).
[28] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (739).
[29] Lenkų istoriografijoje Lietuvos (lenk. *Litwa)* terminu buvo įvardijamos tiek etninės lietuvių, tiek ir baltarusių žemės, išskiriant Lietuvoje atskirą regioną – Žemaitiją (lenk. *Žmudz*).
[30] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (60).
[31] Moteris, 78 m., gyv. Mažeikiškės k., Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (108).
[32] Vyras, 60 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (607).
[33] Moteris, 82 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (426).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

vienas tų, kitas tų gi, žinai gi žmonės, sedėdami i pataria. Vienas gerai, da geriau paaiškin, pasaka.“[34] Daugelis pateikėjų nurodė tradicinės medicinos žinias perėmę iš senosios kartos atstovų: *„Čia iš senybos ar iš knygų?“ – „Iš mamos daugiausia.*“[35] Svarbu pabrėžti, kad žinios atmintyje išlieka tik jas praktiškai taikant: *„Bet mūsų atmintis. Tiktai kas reikalinga įsisavini, kas nereikalinga neimi į galvą, pasakė ir užmiršti.*“[36] *„Išeina iš galvos, kai pamatai žoly, tai žinai, o kol nematai...*“[37] Todėl vis didesnį vaidmenį įgauna įvairi literatūra, kurioje, iškilus reikalui, ieškoma patarimo. *„Nu, tai teip va pasiskaitam, medicinka knyga tokia yra.*“[38] *„Žurnaluos būna, savaitinį šitų žurnaliokų jamam, taigi labai būna visokių patarimų (...) Daugumoj dabar tai gal iš knygų jau. Man atroda, kad jau, kad ir aš pati tai daugumoj iš tų...*“[39] *„Nuo knygų tai visokių žolių. Galvydaitės, dabar Utenoj gyvena kur, tušti namai, tai turėdava jų motina amžinatilsy knygų kiekvienas žolytės ir nuo ko. Norėčiau turėt, bet kur anas gausi*“[40] *„Dirbau melioracijoj, einu apžiūrėt objekto – krepšį nešu, paskui knygoj pažiūriu.*“[41] *„Mes tiktai žinom iš knygų. Čia gyvena Bielučiai, jų dukra buvo biologė, buva knygų pasėmus...“ – „O senyboj kaip?“ – „Ne, seniau tai kokias knygas?*“[42] Informacija žmones pasiekia ir kitomis žiniasklaidos priemonėmis: *„Dabar gi turim knygų. Aš išgirdau gydytojų šitų (knygos autorių). Tik kalbėja tas pats senukas, sakė per televizorių.*“[43] Vis dažniau pasitelkiamas internetas: *„Šituos naryčnikus*[44] *mes buvom per internetą susiradę. Jie ten įdomiai vadinasi.*“[45] Apie vaistažoles žmonėms pasakoja įvairūs entuziastai, dažnai – profesionalūs farmacininkai: *„Vienąkart buvo kažkokia žolininkė į bendruomenę atvažiavus, saka, kad negalima daugiau naudot kaip savaitę, dvi, reiškia, kenkia jau žmogui. Paskui kitas panaudot.*“[46]

Kalbėdami apie tradicinio gydymo žinovus, pateikėjai nurodo, kad šie taip pat dažnai naudojosi knygomis. *„Ji žinoja ir knygų turėja.“ – „O iš senovės žinojo ar iš knygų?“ – „Iš senybai gal žinoja, aš nelabai su ja užsiėmiau. Kad iš senovės... Ana negerdava jokių arbatų, žoles tik maišydava.“ – „O kas per knyga?“ – „Dar smetoniškų laikų. Ana padavė, būk tai aš padaviau susiedui ir tas knygas nebegrąžina. Ten aprašymas vaistų buva, visokių žolių.*“[47] *„Turėjo storą knygą. Aš atmenu pas ją daugiau siuvimo ir mezgimo knygas. Turėjo storas knygas.*“[48] *„Gražinutės teta*[49]*, šita buvo pamokinta Smetonos laikais, knygas turėjo žolelių.*“[50] *„Sako, kur išgirsdavo*[51] *kokius vaistus, tai rašydavosi, turi sąsiuvinį visą prisirašius.*“[52] Beje, šiuos užrašus autoriui teko vartyti ir apie jų kilmę kalbėtis su žolininke

[34] Vyras, 88 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (64).
[35] Moteris, 84 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (770).
[36] Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (198).
[37] Moteris, 85 m., gyv. Juškonių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (518).
[38] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (5).
[39] *Ten pat*. VDU ER 2180 (7, 26).
[40] Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (189).
[41] Moteris, 62 m., gyv. Gaižiūnų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (804).
[42] Moteris, 71 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (661).
[43] Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (577).
[44] Dėl *naryčniko* identifikacijos kyla problemų. Surasti augimvietėje jo nepavyko. Apibūdinimai nurodo, kad tai karklavijas (*Solanum dulcamara L.*), tačiau tyrinėtojų nuomone, *naryčniko* vardas Aukštaitijoje taikomas augalui *Scrophularia nodosa L.* (Gritėnienė 2003).
[45] Moteris, 44 m., gyv. Utenos mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (566).
[46] Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (323).
[47] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (737).
[48] Moteris, 44 m., gyv. Utenos mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (564).
[49] Kalbama apie žolininkes seseris Juškaites.
[50] Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (144).
[51] Kalbama apie žolininkę Bronę Ubavičienę.
[52] Moteris, 86 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (190).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

B. Ubavičiene: „*Turiu išsirašius iš žiniuonės knygas.*“ – „*O iš kokios knygos čia rašėt?*“ – „*Žiniuonių.*“ – „*O kas autorius?*“ – „*Nežinau, bet versta iš vokiečių, vokiečių vertimą. Nežinau, kiek metų rašyta* (apie sąsiuvinį *Aut. past.*), *kaip tik atvažiavau čionai gyventi, šitų knygų radau ir susirašiau, o paskui ieškojau ir šitas knygas bibliotekaj neberadau, kas ar nugriebė, ar nežinau kaip.*“[53] Nors literatūra ir papildo žolininkų žinias, suteikia joms mokslinį pagrindą, deja, tai viena iš tradicijos nykimo priežasčių. Ryškus pavyzdys – paklaustas, ar žino nervų ligoms gydyti skirtas priemones, pateikėjas atsakė: „*Knygoj tai yr*“[54], tačiau pats išvardyti jų nebegalėjo. Žodinė tradicija – tai tiesioginė patirtis, įgyjama kalbant, renkant ar naudojant gydymo priemones, tuo tarpu pasitikėjimas rašytiniais šaltiniais (drauge su gydymo specialistų skaičiaus bendruomenėje mažėjimu) išstumia iš atminties tradicines praktikas. „*Kai teip tai taigi yr kur žolininkai, kur labai jau vaistažoles dirba gi, renka visokias, yra gi. Par televizorių gi parodo, kad babutės renka. Prirenka visokių vaistažolių. Ir žina, kaip paruošt, sudžiovent jas ar kaip. Ai, kai mes, tei jau neužsiimam šitokiu. Tokias ir žynias nekakias jau.*“[55] Tai labai kenkia tradicinės žinijos sistemos gyvybingumui: „*Ne, matai kai nežinai, negali ir patart.*“[56] Šis aspektas svarbus stengiantis suvokti, kaip būtent inovacijos veikia konservatyvią, amžiais gludintą tradicinės medicinos sistemą. „*Yra daug žolių, kur neparašyta literatūroj, kad gydo tą ir tą, o žmonės gydosi.*“[57] Šias vaistinėje literatūroje nenurodytas priemones ir jų naudojimo būdus būtina fiksuoti, tačiau tyrinėtojas privalo suvokti aptariamas tradicijos raidos aplinkybes bei gebėti kiek įmanoma aiškiau skirti senąsias ir naujas priemones.

Gerai informuoti pateikėjai vis dar linkę labiau pasitikėti senosios kartos atstovų perduodamomis žiniomis, jas tik gretindami su literatūros duomenimis: „*O žolės, kurias naudojat, čia daugiau iš senybos ar iš knygų, laikraščių?*“ (Motina) „*Ana medicinas knygų turi, tai iš knygas ir skaita.*“ (Dukra) „*Aš tik tiek, kad pasižiūriu, man, pavyzdžiui, pačiai įdomu, parvažiuoju, kažką čia randu, parvažiuoju, tai internete pasižiūriu, knygų turiu vaistažolių visokių, o kai taip, tai mama čia jau, mama čia jau viską ana žino. Jos visada klausiu.*“[58] „*Aš pagal žmones, ale knygoj aš nesusgaudau, daug plačiai prirašyta, nebesusgaudau.*“[59] – „*O kaip Jūs daugiau iš knygučių ar tai ką iš senovės žinot naudojat?*“ – „*Nu, matai, kad aš lyg pensijon išėjau, nebuvau par daktarą.*“[60] Daugiausiai žinių suteikė tie asmenys, kurių šeimos nariai buvo žolininkai arba aktyviai bendravo su gydymo tradicijų žinovais. Todėl šeimos, draugystės ryšiai yra itin svarbus faktorius išliekant gydymo tradicijai bei paaiškina didesnę reikšmę teikiamą seniesiems, giminėje ar tarp draugų iš kartos į kartą perduotiems, patikrintiems receptams. Deja, jaunoji karta mažiau linkusi perimti senuosius gydymo būdus ir vis labiau pasitiki biomedicinos priemonėmis: „*Neperdavė man mama, sakė, niekas nebesigydo šitais dalykais, tiktai vaistais.*“[61] „*Jauni nelabai interesuojasi (...), kai nesergi, nelabai įdomaujies, jaunystė kiti*

[53] Bronė Ubavičienė, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (346).
[54] Vyras, 88 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (91).
[55] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (26).
[56] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (63).
[57] Vyras, 60 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (614).
[58] Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (223).
[59] Vyras, 88 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (87).
[60] Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (319).
[61] Moteris, 68 m., gyv. Vilniaus mst. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (900).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

reikalai.“[62] Tai atspindi ir pačių žolininkų pesimizmas: *„Bet tiktai matai, kad reikalinga ropelas*[63]*, a ne žolalas žmonėm. Niekas neraikalinga iš mana žolelių, tiktai sau, kai pati, tai tik žolėm.*“[64] Didėja grupė asmenų, besigydančių išimtinai biomedicinos priemonėmis: *„O jūs žoles žinot?“ – „Nežinau, vaistinė yra, žolių nerenku.*“[65] *„Nežinau. Dabar daug kas iš vaistinės.*“[66] *„Mes naminiais vaistais nesgydom.*“[67] *„Žolių nenaudoju. Vaistais tik.*“[68] *„Vartoju vaistus iš vaistinės. Sklerozė, skrandžio uždegimas, senoviniai man jau nepadės ant šitų ligų (...) aš tai bendrai tai nieka nežinau, aš jau gydaus valdiškai daug metų.*“[69] Reikšmingas yra terminas „valdiška medicina“, kuris galbūt nurodo buvusią priešpriešą tarp valdžios diegiamos biomedicininės infrastruktūros bei tradicinės medicinos žinovų. Kai kuriose sovietinėse respublikose šis konfliktas buvo gan ryškus, ypač religiniuose kontekstuose.[70] Yra nemažai požymių, kad persekiojimo būta ir Lietuvoje, deja, dar trūksta šios problemos tyrimų. Vienas iš tokią prielaidą patvirtinančių faktų galėtų būti žolininkų praktikas įteisinančios *legendos*, kurių autorius nemažai fiksavo lauko tyrimų pietryčių Lietuvoje metu. Panašią istoriją pavyko užrašyti ir Užpalių apylinkėse: *„Buvo kažkokia istorija, kad daktarai sovietmečiu atvažiavę patikrint?“ – „Utenos daktarai atvažiava, jie turėdava žmonių sąrašus, sakė, amžius senas ir niekad dar nebuvot ligoninėj.*“[71] *„Vienąkart daktarai buva atvažiavi tai jau pasižiūrėt, kaip ana*[72] *išdžiovina tas žoles, kad nebūtų jau blogai išdžiovintas. Sakė, viskas gerai, švaru. Dabar vienas daktaras ažkimis gerkla buva, ana saka, aš tavi pagydysiu. Nuo kakla jau skaitos išvirė arbatas, apirišė, tadu ant rytojaus sveikas. Tadu liepė gydyt žmones.*“[73] Kita vertus, tiesiogiai paklausti apie sovietų laikais vykdytą žolininkų persekiojimą, pateikėjai atsako gan prieštaringai, nesusieja centrinės valdžios ir medikų veiklos. Vienų požiūriu, draudimo nebuvo: *„Jūs gal girdėjot, kad valdžia persekiotų burtininkus?“ – „Ne, kad nesgirdėja tokių, ne.“ – „O kad draustų žolėm gydytis?“ – „Niekas nedraudė.*“[74] *„Neteko susidurt.*“[75] *„Ne, čia taip ramiai visi gyvena.*“[76] *„Nesigirdėja.“ – „O kaip pas Svilienę tada daktarai atvažiava?“ – „Tai, matyt, kad pranešė ir atvažiava patikrint. Nebuva milicijas (kartu), bet saka, nemažai daktarų.*“[77] Pabrėžiama, kad daktarai (ypač vaistininkai) ir patys patardavo gydytis žolėmis: *„Dar liepdava. Vienas nuveja, saka, vaistų, tai daktaras, jau rusų daktaras, saka, guli gi, saka, gyslonai, virk ir gerk. Ir pastaisė žmogus, skrandy rūgščių nebuva... Karas, vaistų irgi nėra, dabar žolėm. Pats daktaras rusų patarė.*“[78] *„Toks vaistininkas Gogelis, būdava anas saka: kų gert lašus, geriau žoles šitas.“ – „O kur jis vaistininku buvo?“ – „Užpaliuose, dabar jau miris. Gydydava ir vaistais, bet*

[62] Moteris, 84 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (782).
[63] Taip tarmiškai vadinami vaistai, tabletės.
[64] Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (347).
[65] Moteris, 78 m., gyv. Mažeikiškės k., Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (111).
[66] Moteris, 84 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (778).
[67] Vyras, 80 m.; Moteris, 77 m., gyv. Šeimyniškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (933).
[68] Moteris, 81 m., gyv. Mažeikiškės k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (121).
[69] Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (181, 192).
[70] Keshavjee S. Bleeding Babies in Badakhshan: Symbolism, Materialism, and the Political Economy of Traditional Medicine in Post-Soviet Tajikistan. *Medical Anthropology Quarterly*, 2006, p. 72–93.
[71] Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (590).
[72] Kalbama apie žolininkę Nataliją Svilienę.
[73] Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (353).
[74] *Ten pat*. VDU ER 2180 (383).
[75] Moteris, 81 m., gyv. Mažeikiškės k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (127).
[76] Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (259).
[77] Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (358).
[78] *Ten pat*. VDU ER 2180 (383).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

patardava ir žolėm.“[79] *„Mėlynių tai net daktarė patarė.“*[80] Kita dalis pateikėjų mano kitaip: *„Ar valdžia nepersekiojo žolininkų ar užkalbėtojų?“ – „Nesgirdėjo, šventa vieta jiem labai nepatiko*[81]*, o žolelės čia savaime, čia gamta. Kai vaikas buvau, dar partizanų buvo miškuose, jie buvo tuo užsiėmę.“ – „O daktarai gal sakydavo prieš žoles?“ – „Sakydavo. (...), tai mes ligoninėj, atvežė (aviečių) lazdų lankytoja, prisivirėm ir prigėrėm (...) daktarė sakė išrašysiu visas. Vat kas draudžia – daktarai.“*[82] *„Prapagandų varydavo, a bausti nežinau. Prieš šaltinį varydavo propagandu.“*[83] *„Tai, kad gal drausdava, gal nelaisdava jiem viešai. Šitiem žolininkam. Man atroda, kad prie rusų drausdavo. Dabar tai jau kai laisvai, laisvė tai, a jau tadu tai drausdava, tik paslapčiom.“*[84] Įdomią istoriją pasakojo žolininkė B. Ubavičienė: *„Net Sibire buva iš Lietuvas atvažiavis vienas, prisimetė, kad daktaras ir gydė. Ir džiaugės visas, kad labai gerai. Tai anas žinoja žolas, pirkioj, ir šitas – nervom. Virdava šitas žolelas, bet paskui dažinoja jau rusai ir jį norėja suimt, ir anas, skaitas, kad Lietuvon išbėga. Anas niekaip, ne daktaras buva.“ – „Jis ne tremtinys buvo?“ – „Ne, ne tremtinys. Atvažiava pas mum dirbt.“ – „O kaip vardas jo buvo?“ – „Nežinau. Man kai nereikėja. Džiaugės žmonės, bet ir tiktai va teip – nervam, kad žmonės išnervinti. Žinoja jis žoles, a kad ligas visas tokias ir buva – tiktai nervas ir širdis.“ – „Tai rusai norėja jį suimt?“ – „Suimt.“*[85]

Pačių žolininkų bei tradicines priemones vartojančių asmenų požiūris į biomediciną itin skeptiškas ir veikiausiai liudija dar XX a. I pusėje prasidėjusią priešpriešą, kuomet oficialiosios medicinos požiūris į „burtus“ buvo išimtinai neigiamas. *„Žolininkė buva Rokišky, babutė jau daba ana mirus. Mana va Valdis, sprendžiau, kad su nervais, va šitų vietų tampydava...“ – „Veidą trūkčiojo?“ – „Aha. Nuvežiau Utenon. Utenoj dirba, psichiatrinė ligoninė buva, te pažįstama pusseserės dirba, davė vaistų, pagėrė kiek – nepadeda. Pradėja akį lyg tai traukt. Tadu nuvežiau privačiai, tadu da sunku būdava privačiai, Panevežin. Patikrina, akys sveikiausias, čia yra kažkas tai nerviškai. Parodžiau vaistus, vaje vaje, tik neduok šitų vaistų vaikui, šitakie stiprūs vaistai! Tada man pasakė, kad Rokišky babutė gyda. Nu ir nuvažiavau, aš jai papasakojau, kas yra, ir jinai man padarė puslitrį žolių, kokių ty padaryta buva, aš nežinau, žolių. Nu, ir žinok, tris puslitrius išgėrė ir pastaisė, nei daktara reikė, nieka.“*[86] Dažnai nurodoma, kad vaistai ir žolės nedera tarpusavyje: *„Kartu su vaistais nepadės.“*[87] *„Negalima. Jeigu žolėm, tai žolėm.“*[88] Akcentuojamas natūralių priemonių veiksmingumas, lyginant su sintetinėmis: *„Vienam vyrui buvo atkiurusios ausys, negijo, daktarai cheminiais vaistais nieko negalėjo padaryt, ji liepė gert saparilį ir deksnę. Tai tą vyrą pagydžiusi, išgijo ausys.“*[89] *„Jokie vaistai nepadėjo, pūslytės padėjo. Brolis nešdavo po trilitrį į ligoninę.“*[90] Ironiška tai, kad medikų klaidos skatina žmones sugrįžti

[79] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (743).
[80] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (26).
[81] Turimas omeny stebuklingas, gydomųjų galių turintis Krokulės šaltinis.
[82] Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (158).
[83] Vyras, 88 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (99) .
[84] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (24).
[85] Bronė Ubavičienė, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (357).
[86] Moteris, 71 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (734).
[87] Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (359).
[88] Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (159).
[89] Moteris, 88 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (638). Kalbama apie žolininkę N. Svilienę.
[90] Moteris, 71 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (666).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

prie tradicinių gydymo priemonių: *„Tinsta, nepainu, leidė vaistus nuo skausma ir kai dėja par kojų, kai dėja tint. Trauma nu šita gi: vaistus leidė, papuolė seni vaistai. Felčerė suleido namuos ir dėjo tint.“*[91]

Labiau išsilavinę pateikėjai taikliai nurodo esminę, medicinos antropologų akcentuojamą Vakarų biomedicinos problemą – išimtinį dėmesį simptomams ir biologinei ligų kilmei. *„Pas mus medicina paprasčiausia kaip autoservisas. Paprasčiausiai materialu, tiktai materialią pusę, tik pasėkmes, o priežasties negydo visiškai. Jeigu daktaras nežino, nuo ko serga, tai reiškia dvasinė priežastis. Materialios priežastys tos labai lengvai gydosi, jeigu, pavyzdžiui, apsideginai arba ten ką nors, labai paprasta išgydyt, a kas neužgyja, reiškia, dvasinė priežastis. Ir kol dvasios nepakeiti, būsenos tai neišgydo.“*[92]

Jei biomedikų ir valdžios politika tradicinės medicinos atžvilgiu vis dar diskutuotinas ir atviras tyrimams klausimas, kitos poveikį turėjusios aplinkybės abejonių nekelia. Didelis smūgis tradicijos tęstinumui buvo pokario trėmimai bei sunki kolūkių gyventojų buitis: *„Jūsų šeimoj kas nors apie žoles pasakodavo?“ – „Ai, niekas labai. A kas? Niekas gi. Kad man neteka daug, Sibiran... Sibire atsidūriau.“*[93] *„Kur tu rinksi žoles, reikėjo darban eit, kolūkius kai tvėrė, ne apie žoles. Bulves krūmuos pili, naktį reikia išvežt.“*[94] Pabrėžiamas sovietų laikotarpio poveikis nervinių sutrikimų epidemiologijai, įtakos turėję socialiniai pokyčiai. *„Tai, kad nesnervuodava žmonės. Kiek aš prisimenu, apylinkėj vienas tik išprotėjis buva. A taip, kad žmonės labai gražiai tarp savęs gyvena, nieks nenervuodava ir taip ir buva visi. A kai karas užėja, ir prie rusa daugiausia nervas, a išveš, atims, sumažins, ganiavų atims. Va šitaip tai nervas tikrai eina ir eina, nervuoti žmonės tikrai.“*[95] *„Tai kur gi neišsigąsi, buva Sibiran vežimas, tai kur ten neišsigąsi. 1949-ais išvežė. Išgąstis tai baisus buva.“*[96] Milžinišką šio laikotarpio sukeltą lietuvių tautinio mentaliteto traumą nurodo ir kiti tyrinėtojai, pabrėžiantys sovietmečiu suklestėjusio alkoholizmo įtaką psichikos sutrikimų ir savižudybių pagausėjimui.[97]

Tradicijos raidai visais laikais reikšmingu lieka ekonominis faktorius. Dauguma pateikėjų minėjo brangias tarpukario daktarų paslaugas, o tai savo ruožtu skatino gydytis tradicinėmis priemonėmis. *„Kaip žinai, mažai tų daktarų būdava, brangus gydymas, 20 metų prie Smetonai buva viskas brangu. Kur ten pas daktarus pasikreipsiu, nė mašinų būdava, arkliais.“*[98] – *„Tai ir anksčiau žmonės jau ir vaistais gydės, ne tik žolėm?“ – „Kai kur kas priėja, pinigų turėja. Daktarų buva, kai nebuva daktarų, kur reik važiuot pas daktarus, tai žolelam. Bet kad išsigydydava ir žolelam.“*[99] Ilgainiui naudojimasis biomedicinos paslaugomis galėjo tapti ir tam tikro prestižo reikalu. Šiandien sunki nemažos Lietuvos gyventojų dalies materialinė padėtis verčia žmones vėl atsigręžti į tradiciją: *„A kų gi arbatų geri vien žolių, nusipirkt irgi brungu, dabar pinigų nebėr, kiek gi jų duoda.“*[100] Tačiau, be abejonės, reikšmingiausia aplinkybe, lėmusia

[91] Vyras, 88 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (85).
[92] Vyras, 60 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (623).
[93] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (68).
[94] Moteris, 90 m., gyv. Galinių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (876).
[95] Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (357).
[96] Vyras, 80 m.; Moteris, 77 m., gyv. Šeimyniškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (921).
[97] Gailienė D. *Jie neturėjo mirti. Savižudybės Lietuvoje*, Vilnius, 1998.
[98] Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (307).
[99] Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (348).
[100] Moteris, 85 m., gyv. Juškonių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (522).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

tradicinės medicinos transformaciją, galime drąsiai laikyti ekologijos pokyčius. Sovietmečiu didžioji dalis natūralių pievų buvo sunaikintos, paverstos kultūrinėmis arba arimais. *„Ai, kad ten natūrali pieva, ai iš miško išėjau, uogas rinkom, karšta buvo kaip šiandien, koks aromatas, kad Jūs žinotumėt!“ – „O čia natūralių pievų?“ – „Nea... Sunaikinta viskas.“ – „O kaip Jums atrodo, ar yra ryšys tarp natūralių pievų ir žmonių, kurie greta gyvena, žolių žinojimo?“ – „Faktas! Nu, tai visi žino, dabar kų išeini, aplink vaikštai, vaikštai, kaip ta baltarusė, klausiau, o kas ten toliau, sako, žinai, kad aš nebuvus ten, o ten 17 kilometrų iš viso. Ir jeigu visą gyvenimą gyvenus šitam plote, o kų tu pamatysi, nu nieko, a ten jeigu nuvėjei, čia zvonkeliai kokie, čia rasakila, ten kitas dalykas, ir viskas, ir žmonės žino, tai tą, tai tą naudoja. Tai čia jau ryšys tiesioginis.“*[101] *„Čia visur buvo kultūrinės pievos. Visur buva suarta, visur visur, kiemas iki pat, visas pamiškės. Iš lėktuvų trėšdavo pievas.“*[102] *„Šlamančių tokių nebėr, neatsimenu, kaip vadinas, būdava, kai griebiam, čeža. Užkariavo visur pieniai. Salietra trėšdavo pievas.“*[103] *„Sunku berast, kad būtų natūralių pievų, dabar, kad ir kmynų ir tai sunku rast.“*[104] *„Dabar jau žolių tikrai nebėr, kaip seniau būdava visokių, eidavom, rinkdavom.“*[105] *„Matai, par mum pievų sunaikina, pievaj visokių žolių buva, nueini, pasrenki, a dabar nebėr.“*[106] Gamtinės aplinkos degradacija galbūt lemia ir tai, kad žmonės vis dažniau vaistinėse perka vaistažoles ar jų pagrindu sukurtus preparatus, nors dar ir pamena, kaip juos pasigaminti: *„Arbatytės vaistinėj nusiperku, ne žolininkė.“*[107] *„Perku ir trinu sąnarius (*Kaulažolės, Vaistinės taukės *Symphytum officinale L.* tepalu*). Vaistinėj perku. Turiu ir pasdarius, aliejum užpylus arba kiaulės taukais, čia knygoj radau parašyta, kad aliejum.“*[108]

Tradicija tampa vis labiau sinkretinė[109], t. y. derinanti senuosius receptus ir naujas, didžia dalimi iš vaistinės literatūros plintančias priemones. Pavyzdžiui, pateikėja mini sąnarių skausmui gydyti skirtą antpilą, kurį sudaro 9 kaštonų galvos, 9 česnako skiltys ir *„bent pora“* auksinio ūso, kvapiosios kalizijos, *Callisia fragrans L.* ataugų.[110] Skaičiaus 9 vaidmuo senosiose gydymo praktikose – labai ryškus, apeiginis, tuo tarpu naujoji, iki tol nežinota priemonė į mišinį įtraukiama nebeatsižvelgiant į šį skaičių. Toks procesas gan natūralus etninėje kultūroje, kuri visuomet atvira naujoms priemonėms, galinčioms praturtinti tradiciją. Tačiau jei ima keistis struktūros, kuriose šios priemonės adaptuojamos (pirmiausia – tradicinės ligos ir sveikatos sampratos), tuomet negrįžtamai prarandama dar neatskleista, neužfiksuota ir tyrinėtojų nesuprasta tradicinės medicinos žinijos dalis. Tradicijos ir inovacijų sąveikos problema Lietuvos etnomedicinoje taipogi dar nėra pakankamai nagrinėta. Šiuo klausimu publikacijose vyrauja du kraštutinumai: Europos šalių pavyzdžiu Lietuvos tradicija priskiriama miesto

[101] Vyras, 60 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (613).
[102] Moteris, 53 m., gyv. Vilniaus mst. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (257).
[103] Moteris, 71 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (712).
[104] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (743).
[105] *Ten pat*. VDU ER 2180 (753).
[106] Moteris, 84 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (443).
[107] Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (130).
[108] Moteris, 71 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (685).
[109] Medicininės antropologijos požiūriu – biomedicina taip pat yra viena iš etnomedicinos formų, socialiai sukonstruota, istoriškai įsitvirtinusi ir globaliai praktikuojama (Čiubrinskas 2007). Todėl dviejų kultūrinių tradicijų sąveiką galima laikyti nauju, sinkretiniu dariniu.
[110] Moteris, 85 m., gyv. Juškonių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (510).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

medicinos (angl. *urban medicine*) sferai[111] arba tradicija vertinta[112] kaip pernelyg „archajiška“. Paradoksas, tačiau viena pateisina kita: „archajiškos“ tradicijos apraiškų šiandien surasti jau gan sunku, o kadangi jos raidos tyrimai nebuvo vykdyti, teigiama, kad tradicija išnykusi ir virtusi miesto medicina. Nedera pamiršti, kad etnomedicina didelę transformaciją patyrė įsigalėjus krikščionybei, o ši buvo negailestinga tradicinei kultūrai, bei vėlesniais bendros Lietuvos ir Lenkijos valstybės laikais (XVI–XVIII a.), kuomet tradiciją veikė viduramžių Europos medicina ir magija, daugiatautėje aplinkoje vyko aktyvūs tarpkultūriniai mainai. Didžioji dalis archajiška laikomos tradicijos buvo užfiksuota XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, seniausius dokumentinius įrašus randame XVIII a. II pusės šaltiniuose. Greta publikacijoje jau aptarto sovietmečio poveikio XX–XXI a. sandūroje tradicinė medicina patiria naują, milžinišką transformaciją, kurią modernizacijos ir globalizacijos procesų kontekste išgyvena visi etninės kultūros reiškiniai. Tačiau, kaip rodo autoriaus atliekamų tyrimų patirtis, kai kuriuose etninės Lietuvos regionuose, ypač pietryčių Lietuvoje ir etninių lietuvių salose Baltarusijoje, senosios tradicijos pavidalai praktiškai nepakitę 100 ar daugiau metų gyvuoja ir XXI amžiuje.[113] Galime daryti kol kas gan drąsią prielaidą, kad tradicijoje išliko išties senų, galbūt pagonybės (kurios pėdsakai Lietuvoje gan ryškūs ir XVIII a. I pusėje) laikus siekiančių elementų, tačiau tai – atskiro, didelio tyrimo klausimas. Šioje publikacijoje aptariamos problemos iš esmės ir kviečia tokį tyrimą pradėti, t. y. nagrinėti lietuvių tradicinės medicinos priemones neatsiejant nuo istorinio-kultūrinio konteksto. Atspirties taškas tokiam tyrimui – dėmesys senosioms struktūroms, t. y. ligų atpažinimo ir klasifikavimo atsispindinčių gydymo praktikose sistemai.

Ligos

Profesionalių medikų vykdytuose Lietuvos etnomedicinos tyrimuose dažniausiai kalbama apie veikliąsias gydymo priemonių chemines medžiagas bei, laikantis įprastų gamtos mokslams tyrimų metodų ir biomedicinos terminologijos, stengiamasi įvardyti ligą, kuriai gydyti skirta konkreti priemonė. Tuo sekė ir etnologai bei istorikai. Tačiau retas tyrinėtojas atsižvelgė į kultūrinį kontekstą (t. y. pačiai tiriamai visuomenei įprastas ligos nustatymo ir gydymo schemas), kurį supratus, aiškesnis tampa vaistinių priemonių naudojimas ir skyrimas vienu ar kitu atveju. Veikiausiai Lietuvos etnopsichiatrijos tyrimų trūkumą ir nulėmė sunkiai analizuojamos ligų sampratos. Tyrimų rezultatuose dažniausiai aprašomi simptomai (pvz., nemiga, traukuliai), tačiau nėra gilinamasi, kokios priežastys tą simptomą galėjo sukelti bei kokias pasekmes jis gali turėti. Tampa sunku išvis objektyviai atsakyti į klausimą, kokiai būtent ligai gydyti skirtos daugelio autorių aprašytos ir skelbtos priemonės.

[111] Lietuva Europos etnofarmacininkų metodiniuose atlasuose įtraukta į *urban medicine* (biomedicinos šaka, vaistinės priemonės pagrinde perimamos iš literatūros) zoną, šia metodine nuostata vadovaujamasi ir naujausiuose farmacininkų darbuose (Petkevičiūtė etc. 2011). Tačiau įvertinant galimą regioninę specifiką bei gyvąją tradiciją, kurios daugelis elementų yra gan archajiški, tokių kategoriškų apibendrinimų derėtų vengti.

[112] Šis požiūris buvo būdingas sovietų laikotarpio publikacijoms. Jį lėmė ideologinė nuostata, jog buržuazinėje Lietuvoje klestėjo „viduramžių prietarai“, kurių neliko įsigalėjus sovietų valdžiai. Todėl visas XX a. II pusės laikotarpis liko „balta dėme“, tradicijos raida nebuvo stebima, o jau XX a. 6-ajame dešimtmetyje pasirodė teiginių, kad „*kylant kultūrai senoji medicina nyksta*“ (Šimkūnaitė 1964), nors tuo metu tradicija veikiausiai dar buvo gan gyvybinga.

[113] *Asmeninis autoriaus archyvas.*

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

Ypač ši problema ryški XX a. I pusės etnografiniuose aprašuose. Struktūralizmo klasika tapusioje knygoje „Laukinis mąstymas“ (1962) C. Levi-Strauss labai taikliai pastebi, kad *„medžiagos būtų buvę daugiau, jeigu daugeliu atvejų etnologams jų išankstinės nuostatos apie „primityvų“ paprastumą ir grubumą nebūtų sutrukdžiusios patyrinėti sąmoningai sukonstruotas sudėtingas ir darnias klasifikacijos sistemas.“*[114] Deja, buvusios sovietinės erdvės etnografija ilgą laiką liko XX a. pradžios metodologijos lygmenyje. Tradicinės medicinos tyrimų atveju įtakos turėjo ideologinės klišės, valdžios kova su religija trukdė etnologams tirti reiškinius, artimai susijusius su religine praktika. Todėl dar 1911 m. G. Petkevičaitės įvesta neapibrėžta formuluotė *„įvairūs spazmai ir nerviniai reiškiniai apskritai“*[115] ilgą laiką nebuvo kvestionuojama ir tobulinama. J. Šurkus (1960), pirmasis prabilęs apie lietuvių etnopsichiatriją, visgi pernelyg apibendrinančiai nurodė *„susirgimų dėl išgąsčio“* grupę.[116] Panašios pozicijos laikosi ir R. Trimakas, teigiantis, kad *„nedidelis susirgimų diferencijavimas yra įprastas lietuvių liaudies medicinai.“*[117] Tačiau pasaulio tradicinių kultūrų tyrimai rodo ką kitką.[118] Tyrinėtojai pažymi, kad *„etnopsichiatrams pažįstama išsami psichikos sutrikimų nosologija, psichikos sutrikimų gydymo priemonės labai varijuoja priklausomai nuo atvejo (vienam priemonės gali tikti, kitam ne), skirtingai nuo, pvz., virškinimo ligų, kurios gydomos aiškia preskripcija, o sutrikimo kontekste diagnostinės kategorijos mažiau remiasi simptomais nei ligos etiologija ir prognoze.“*[119] Paremtos maginio mąstymo logika tradicinėms bendruomenėms būdingos klasifikacijos sistemos tiksliai skiria menkiausius tam tikro fenomeno niuansus.[120] Šis modelis aptiktas ir Europos tradicinėse kaimo bendruomenėse (Airijoje, Albanijoje ir kt.). Autoriaus bakalauro darbo metu atliktas tyrimas rodo, kad Lietuvos etnopsichiatrijai būdingi panašūs principai. Specifiniai šio modelio bruožai yra: a) įgimta silpnaprotystė, kuriai taikoma prevencija, tačiau ji negydoma, griežtai skiriama nuo gyvenimo eigoje įgyto nervinio sutrikimo, kuriam gydyti žinoma daugybė priemonių ir būdų; b) bet kuri psichikos sutrikimų grupė skirstoma į pogrupius pagal būklės sunkumą („lengvas“, „vidutinis“, „sunkus“) ir išgijimo galimybes: *„1) gali greitai išgyti, 2) sunkiau ir 3) nieks neišgydys“* (Basanavičius, 1898).[121]

Jei sutrikimui pavadinti vartojami biomedicininiai terminai (nervai, depresija, cholesterolis ir panašūs), tai tikėtina, kad gydymo priemonės taipogi perimtos iš mokslinės vaistininkystės ar inovacijos laipsnis tradicijoje yra gan aukštas. Tuo tarpu jei vyrauja tradiciniai senieji ligų pavadinimai, jų gydymo priemonės, su nežymiom modifikacijom ar inovacijom, veikiausiai bus tradicinės, naudojamos nuo seno. Todėl itin stiprią transformaciją patyrusi Užpalių apylinkių tradicija ypač įdomi visos Lietuvos etnomedicinos tyrimų kontekste. Publikacijoje siekiama atkreipti dėmesį į ligų nustatymo tradicinės sistemos bruožus bei mėginama apibrėžti sritį, kurią galėtume įvardyti tradicine psichiatrija, ieškoma jos ryšių su kitomis etnomedicinos šakomis.

[114] Lévi-Strauss C. *Laukinis mąstymas*, Vilnius, 1997.
[115] Петкевичайте Г. Матеріалы по народной медицине литовцевъ, *Живая старина*, Петербург, 1911, Nr. 2, p. 169.
[116] Šurkus J. *Psichiatrijos vystymasis Lietuvoje*, disertacija, Kaunas, 1960, p. 84.
[117] Trimakas R. Liaudies medicinos tradicijos Širvintų apylinkėse, *Širvintos*, Vilnius, 2000, p. 537–542.
[118] Fuller Torrey E. *Czarownicy i psychiatrzy*, Warszawa, 1981.
[119] Edgerton R. B. A traditional African psychiatrist, *Southwestern Journal of Anthropology*, 1971, p. 262–263.
[120] Lévi-Strauss C. *Laukinis mąstymas*, Vilnius, 1997, p. 11–91.
[121] Petkevičius R. *Proto negalia XX–XXI a. Rytų Lietuvos kaimo bendruomenėje*, Bakalauro darbas, VDU, 2009.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

Nervinio sutrikimo samprata tradicinėje psichiatrijoje yra labai sudėtingas objektas: kas yra dvasios liga? Kas yra kvailas, o kas tik savotiškas? Kas kvailiu įvardijamas, tačiau iš tikro nėra kvailys? Kur riba ir kaip ją apčiuopti? Būtina atminti, kad tradicinėje bendruomenėje nervinis sutrikimas dažnai yra socialinis konstruktas, o ne išimtinai biologinis sutrikimas, kaip jį traktuoja biomedicina.[122] R. Littlewood pastebi, kad *„modeliai, primenantys psichozės, neurozės, silpnaprotystės ar asmenybės sutrikimo medicininę sampratą, vietos bendruomenėje gali būti suprantami visiškai kitaip: kaip moralinis pasirinkimas, nedraugiškas elgesys, kūno ar psichologinė liga ar tiesiog kaip viena iš daugybės kasdieniškų veiksmų ir patyrimų galimybių.“*[123] Tai aiškiai matyti kalbant apie Užpalių apylinkėse gyvenusį keistuolį, veterinarijos felčerį Juodelę: *„Jis buva apsiskaitys, bet kaip sakyt – labai savotiškas. Toks kai čeraunykas*[124]*, nežinau, kaip pasakyt.“ – „Sakot, kai čeraunykas?“ – „Aha.“ – „Savotiški čeraunykai būna?“ – „Tokie keisti.“ – „Visi?“ – „Nu, tai aišku, gal visi.“*[125] Juodelė *čeraunyku* nebuvo ar bent jau apie tai nėra duomenų, tačiau tarp burtininkų išties būta psichikos negalią turinčių arba tokiais bendruomenėje laikomų asmenų.[126] Socialinį kvailio statusą nesunkiai galima buvo įgyti krikščioniškoje kaimo bendruomenėje, kurioje senosios praktikos (būrimo, gydymo ir kt.) nors ir buvo reikalingos ir priimtinos, tačiau bažnytinės valdžios – netoleruojamos.

Paprastai Lietuvoje skirtos dvi ryškios proto negalios formos: 1) įgimta ir 2) įgyta. Jas atskiria asmens sugebėjimas suvokti savo negalią, gebėjimas veikti socialinėje aplinkoje bei išgijimo galimybės. Atitinkamai šios dvi kategorijos skirstomos pagal pavojingumą.[127] Tai nurodo ir Užpalių apylinkėje surinkti duomenys: *„Kad tokių biškė apykiaušių tai būdava* (juokiasi). *Kaip saka, apykiaušių, bet kad rimtai žinai tokių, kad labai jau rimtai, tai ne, gal nebuva, ne...“ – „A apykiaušiai čia kaip?“ – „Nu, takie biškį anys savotiški, kaip jiem jau šviečia, teip ne kaip visiem. Tai vis vadindava, kad apykiaušis, saka. A, kad teip jau nu, atsilikys reiškia anas. Jau iš gimima gaunas gal toksai atsilikis, jau biški proteliu. Bet kad anas pavojingas būt, tai gal ne, nepriseja.“*[128] *– „O kuris gimsta ir kur iš pergyvenima skiriasi elgesys?“ – „Katras iš gimima, ans visą laiką toks nenormalus, o kuris iš kalėjima, tai anas tuo laiku pergyvena, paskui vėl grįžta. Pasimaišymas pereina, nervas aprimsta, susitvarko, atsistato nervai vieton.“*[129] *„Šiliniska Antaniukas buva, tai anas, būdava, kai jau praeina jam šitas durnumas, tai anas normalus ir, būdava, dar malkas kapoja ir viską, a kaip užeina, tai nuveina čia va miškelin mūsų šilelin, tai giedodava vis šitų, ale net šilelis skamba „Kai aš buvau jaunas bernelis, augau spakainas kaipo kvietkelis, kolei norėjau, tolei uliojau ir vargų neturėjau“. Tai bent tris dienas, keturias giedodava, a kai praeina, tadu jau... Paskui išsirauna kelmą... Ir nešdava, nunešdava Užpaliuos! Ir anas teip durniava, durniava, paskui dėl to jo sesuo, kai čia rusai užėja, išvežė šituos Aknystos.“ – „Bandė sesuo paimt namo?“ – „Gal vadindava, tai kad anas nueidava ir nebūdava. Jam užeina, ir eina laukais.“*[130]

[122] *Ten pat.*

[123] Littlewood R. Mental health and intellectual disability: culture and diversity, *Journal of intellectual disability research*, 2006, p. 555–560.

[124] Burtininkas.

[125] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (767).

[126] Petkevičius R. *Proto negalia XX–XXI a. Rytų Lietuvos kaimo bendruomenėje*, Bakalauro darbas, VDU, 2009.

[127] *Ten pat,* p. 12–20.

[128] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (20).

[129] Vyras, 77 m., gyv. Gaižiūnų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (800).

[130] Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (217).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

Įgimtos proto negalios priežastimi nurodomi paveldėjimo faktoriai: *„Paveldėjimas, teip vadina. Paveldėjimas, raiškia giminėj kažkur tai kas tai.“*[131] *„Taigi dar kažkoks kvailas buvo. Anas apydurnis buva (...)“ – „O kas jam atsitika?“ – „Nu, saka, taksai kaip ir iš mažens. Pradėja va toksai, nei anas apsiženyja toksai, būdava vaikšta su barzdu ir turi vis portfeliukų pasispaudys.“*[132] Tačiau atidžiai analizuojant, matome didelę svarbą, teikiamą mamos emociniams pergyvenimams nėštumo metu: *„O dėl ko, kaip Jums atrodo, gimsta toks vaikas?“ – „Nu tai čia tai gal nuo išgąsčio gi kartais saka.“ – „Mamos?“ – „Nu jeig nėščia ir ar išsigando ko ar kaip nu gi būna visko. Visokių ir vaikų gimsta. Nu tai katras da gimsta, išauga, kad ir šitoksai jau biški. Išauga ir būna biškį nenormalus.“*[133] *„Matai gimis, vežioja pas gydytojus (...) ar mama matė, kai žydus šaudė, ana už žyda išėja. Ans užgimys.“*[134] *Blūdijimu* vadinami senatviniai psichikos veiklos sutrikimai, kuriuos sukelia natūralūs organizmo veiksniai (senėjimas): *„Į gyvenimo pabaigą, nu kaip ten gal sklerozė buvo, jinai buvo pradėjus blūdyt.“*[135] *„Aš tai dabar iš senatvės tai pomėties nebėr labai tai... Sakau, užmiršti viskų.“*[136]

Išgąstis. Išanalizavus pateikėjų minimas negalias (žr. priedą, 1 lentelė), akivaizdžiai matyti, kad dažniausia įvairius elgsenos ir somatinius sutrikimus sukeliančia priežastimi laikomas išgąstis (stiprus emocinis sukrėtimas ir baimės išgyvenimas). Išsigąstama griaustinio, gyvūno ar žmogaus: *„Nu tai yr gi, saka, kad jau kai griaudžia, išsigąsta gi labai, negerai jau kai kam, žaibas, kai jau griaudžia smarkiai griaustinis, jau bija, kas labai taigi jau. Yr gi tokių, kad išsigąsta.“*[137] Išsigąsta ne kiekvienas, tai priklauso nuo asmens savybių: *„O Jūs pati išsigandus vaikystėj buvot, kad Jus būtų gydę?“ – „Kad gal ne. Nelabai aš jau teip jau bijau, ar ten griaustinia, kas jau labai bija, nelabai jau ramu, bet kad bijot, neturiu tokias baimės. Par šaltos širdies, a ten nabašnikas kur, tai aj bijom, a man tai nieka nereiškia.“*[138] *„Čia nuo to, kaip nervai reaguoja. Kitas pamata numirėlį ir slobsta, o kitam nieka. Aš tai pašonėj galėčiau atsigult, jei savas* (numirėlis), *su svetimu tai negulč...“*[139] „(Tremtyje) *apsiginklavau šarvais, pernešu smulkmenas labai lengvai. Gerai turėt šarvus, žmogui užgrūdinimą.“*[140] Didelę reikšmę turi tai, kas būtent išgąsdino: *„Nu gi žinai žmogaus, kai išsigandi, labai baisi liga (...), saka, nesveika išsigąst žmogaus.“*[141] *„Toks išgąstis, tai nebe gyvulėlia išsigandęs, vaikeli, žmogelis buva baisus.“*[142] *„Tai žinau, kad mergiotės tai agi neišgydė niekaip, būktai, kad žmogaus išgąstis, jau visur vežioja ir žolas davinėja, bet nepagydė.“*[143] Viena pateikėja akcentuoja šuns išgąstį: *„Nuo situacijos priklauso. Ir labai sveikas žmogus gali* (susirgt). *(...) Labai šunio išgąstis baisus, pats baisiausias.“*[144] Tyrimui svarbu tai, jog pats diferencijavimo faktas nurodo įvairių aplinkybių skirtingą poveikį negaliai atsirasti, o tai

[131] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (23).
[132] Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (274).
[133] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (21).
[134] Moteris, 90 m., gyv. Galinių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (881).
[135] Moteris, 44 m., gyv. Utenos mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (564). Apie Zofiją Valančiūnienę-Surgailytę.
[136] Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (197).
[137] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (14).
[138] *Ten pat*, VDU ER 2180 (17).
[139] Vyras, 77 m., gyv. Gaižiūnų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (799).
[140] Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (135).
[141] Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (195).
[142] Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (582).
[143] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (741).
[144] Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (166).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

savo ruožtu liudija ir esmiškai skirtingų išgąsčio sukeltų sutrikimų sampratą. Priežastis ir pasekmės yra skiriamos bei atskirai apibūdinamos: *„O išgąstis ir priemėtis čia tas pats?“ – „Kai nebegali, kai persigunstai, tai dreba, tai vėl kas, tai vadinasi priemėtis.“*[145] Išgąsčio sukelti sutrikimai įvardijami kaip įvairūs *priemėčiai*: *„O kas dar iš išgąsčio gali atsitikt?“ – „O kas daugiau, visokių priemėčių buvo, man tai rožė, reiškia.“*[146] Reikšminga tai, kad tarp priemėčių nurodoma rožė (apie šį nervinės kilmės sutrikimą bus kalbama atskirai). Šie duomenys rodo, kad išgąstis sukelia ne vieną simptomais ir komplikacijos galimybėmis besiskiriantį sutrikimą, o šie savo ruožtu gali būti gydomi taipogi skirtingais būdais ir priemonėmis. Pastaroji prielaida gali būti teisinga. Tradicinėse bendruomenėse sutinkamoms klasifikacijos sistemoms nėra būdingas polinkis unifikuoti, stambinti kategorijas, kaip tik atvirkščiai, joms būdinga detalumas, įvairovė. Prielaidą patvirtina ir iš pirmo žvilgsnio chaotiški lauko tyrimų metu surinkti duomenys, kuriuose galime įžvelgti tam tikrus dėsningumus. J. Šurkus (1960) disertacijoje taipogi užsimena (deja, nevysto šios įžvalgos), kad priemėčiu ir priepuoliu liaudyje dažnai vadinami skirtingais simptomais pasireiškiantys sutrikimai.[147] Šie skirtumai, be jokios abejonės, gali būti ir tarminiai ar regioniniai, tačiau priepuolį gan įdomiam kontekste mini keli Užpalių apylinkių gyventojai. Prie šio klausimo sugrįšime kalbėdami apie nuomarį. Pirmiausia apžvelkime priemėčiu įvardijamo sutrikimo bruožus.

Priemėtis (traukuliai). Pateikėjai nurodo nevaldomą drebulį, kretėjimą: *„Išgąstį žinot?“ – „Žinau, tai sakydavo – priemetys. Sakydava, krata ir vaikų užkrata priemetys. Nu persgūsta ir tadu, saka, krata šitei priemetys. Sakydava mama mana.“*[148] *– „Kas gal atsitikt nuo išgąsčio?“ – „Nu tai pradeda, saka, drebėt, kret, kreta žmogus. Kreta visas, nebesuvalda.“*[149] Galbūt sunkesnė šio priemėčio forma pasireiškia traukuliais, veido iškreipimu: *„Kas nuo išgąsčio? Viskas – ir sutraukia, anūkas trūkčioja.“*[150] *„Gal ką išsigando – galvytė trūkčiot pradėjo.“*[151] *– „Kas paskui pasdarė, kai išsigandot?“ – „Negalėjau miegot ir buva lyg tai kiek mana veidas nukreiptas.“*[152] Minimas mikčiojimas, sunku pasakyti, ar tai šios rūšies priemėčio simptomas, ar visgi atskiras sutrikimas: *„Mikčiojimas nuo išgąsčio atsiranda.“*[153] *„Kad buvo nusgundus ir pradėjo užsikirst mergytė.“*[154] Kitas pavyzdys (kalbama apie apsinuodijimą durnarope (Datura stramonium L.) labai reikšmingas, nes ne tik dar kartą liudija neaiškios kilmės traukulių ar drebulio priežasties paiešką dėl galimo išgąsčio, bet ir sieja priemėčio bei nuomario simptomus: *„Traukas, tiktai kreta, suėmiau anei išlaikyt, any palaikyt, niekas nemožna. Nu tai ku gi jau, blogai gi, aišku. „Ech!, ech!“ ana kaip tympsi šitaip visas.“ – „Ir rėkia?“ – „Šūkčiaja kažkaip tai – „chė! chė!“, šitei. Sakau, ar nusgundęs gal, ar kas, kaip čia, nu ku gi, greitujų iškvietėm. Atvažiava greitoji, tai sesela tuoj pasakė, saka, yra anas durnaropių privalgys.“*[155]

[145] Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (354).
[146] Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (582).
[147] Šurkus J. *Psichiatrijos vystymasis Lietuvoje* (disertacija), Kaunas, 1960, p. 86.
[148] Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (214).
[149] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (14).
[150] Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (151).
[151] *Ten pat,* VDU ER 2180 (132).
[152] Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (367).
[153] Moteris, 71 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (679).
[154] Moteris, 78 m., gyv. Mažeikiškės k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (113).
[155] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (19).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

Traukulius su nuomariu sieja ir kiti pateikėjai: *„Mana broliui buva, na, nežinau 13 gal 10 metų, jam sumušė akmeniu kiti mokiniai galvą, tai paskiau pradėjo traukti kažkaip, net nežinau pavadinti tokios ligos, ir veidą kreipt baisiai, ir pirštus labai baisiai... Tai tik jau nuomaru jau išeina...“*[156] Įdomu tai, kad kai kurie pateikėjai gretina priemėčio, priepuolio ir nuomario pavadinimus. Gali pasirodyti, kad tai paprastas painiojimas ar netiksli informacija, tačiau, sekdami pateikėjų mintį, matome, jog vietoj bendrinio sutrikimų grupę ar tipą žyminčio termino priemėtis pavartojamas žodis priepuolis, o vėliau kalbama apie nuomarį. *„Kai šitas priepuolis numeta daug kartų teka* (matyt). *Žmonas vyrų ištraukiau, kai numetė nuomaris. Vandenia nuveja, saka, Vladas jau baloj guli kniūbsčias.“*[157] *– „Kai naktį šoka, dreba, kaip vadinas?“ – „Išgąsčiu vadindava.“ – „O priemetį, girdėjot tokį pavadinimą?“ – „Tai priemeti vadindava, kur nuvirsta visaip, jei nuvirsta ir guli kaip lavonas, va ėja ir nuvirta. Kauliniokas taksai irgi priemečiu ir dar priemetis matai kaip buva tiem Kauliniokam ir Kaulinaitėm, buva langas atadengtas ir kaimynas ėja pro šalį, ir vaikai buva ant suola sustoji, ir lungan va šitaip (išgąsdino), ir visi nuvirta ir pradėja nuomaras. Nuomaras.“ – „Nuomaru vadina?“ – „Nuomaras arba priemetis. Nuomaras!“*[158] Veikiausiai šio tipo priemėtis, kuriam įvardyti gali būti vartojamas priepuolio vardas, tam tikromis aplinkybėmis (laiku negydant) virsta nuomariu.

Nuomaris. Nuomaris – tai sunkus, nenuspėjamas sutrikimas. *„Nu tai nuomaras užeina, kada žmogus nukrenta tam kartui.“*[159] *„Sako, nuomaru miršta.“*[160] *„Esu mačius nuomaru numirusį žmogų. Krata, traukuliai, seilės bėga.“*[161] *„Taip pakrata pakrata ir atsigauna.“ – „O dėl ko jam tas nuomaras prasidėjo?“ – „Nu, nežinau, nežinau... To pačia ir augimo, kartu gi augom visi, a kad nuo ko, tai nežinau. Bet kad mest, tai mesdavo, matydavau, mes matydavam, išeina ir numeta, kreta kreta, kreta visas, po kiek laika ir atsigauna.“*[162] Pavojingomis aplinkybėmis nuomaris gali tapti ir mirties priežastimi: *„O berniokas ėja iš kaimyna pavasarį kaip jį numetė ir prigėrė vandeny. Tai va, nuomaras*.“[163] Reikšminga nuoroda į išgąsčio gydymą siekiant išvengti nuomario. *„O nuomaras, žinot ligą?“ – „Sako, nuomaru miršta.“ – „O nuo ko atsiranda?“ – „Sako, nuo išgąsčio.“ – „Gydydavo gal nuomarą?“ – „Pačio nuomaro tai ne, tik nuo išgąsčio plaukų kirpdava ir rūkydavo.“*[164] Išgąstis dažnai minima nuomario priežastis: *„Kokios ligos nuo išgąsčio?“ – „Nuomaras, brolis vyro sirgo, nusgando beganydamas, pradėjo sirgt*.“[165] Pateikiamos ir kitos priežastys, kurios žmonių sąmonėje galėjo įsišaknyti ir dėl literatūros bei biomedicinos įtakos: *„O priemėtis?“ – „Priemetis čia iš gimimo, būna, kai meta, šniokšt ir numes.“ – „Čia maž nuomaras?“ – „Nuomaras... Čia sunku pasakyt, čia reikia skaityt ir...“*[166] *– „O nuo ko nuomaras būna?“ – „Tai vat ir nežinau, ar paveldėjimas, ar širdis jų gal.“*[167]

[156] Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (196).
[157] Vyras, 77 m., gyv. Gaižiūnų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (799).
[158] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (741).
[159] Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (323).
[160] Moteris, 85 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (890).
[161] Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (270).
[162] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (34).
[163] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (741).
[164] Moteris, 85 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (890).
[165] Vyras, 80 m.; Moteris, 77 m., gyv. Šeimyniškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (935).
[166] Jurgis Debrėga, 77 m., gyv. Gaižiūnų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (799).
[167] Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (196).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

Kalbėdami apie išgąsčio poveikį, pateikėjai mini „šaltą širdį“, vidinio atsparumo sukrėtimams savybę, todėl, autoriaus požiūriu, čia kalbama apie kitokią nei biomedicinoje (kardiologijoje) širdies sampratą. R. Trimakas pastebi, kad folklore širdis suvokiama kaip gyvybės, sveikatos ir jausmų šaltinis, patarlėse kartais vadinama „dūšele“.[168] Nervinių sutrikimų kontekste minima širdis veikiausiai nurodo jausmus, emocijas, sielą. Reiktų įvertinti tradicinių širdies sutrikimų sampratą, siekiant suprasti, kokį vaidmenį jų kilmei vaidina psichikos būklės. Verta pridurti, kad, kalbant apie nuomario priežastis, nustebino tai, jog pateikėjai nepaminėjo alkoholizmo, kuris pietryčių Lietuvoje dažnai nurodomas kaip būdinga etiologija.[169] Prie alkoholizmo dar grįšime, kalbėdami apie išprotėjimą.

Priemėtis (baimė). Greta traukuliais, drebuliu pasireiškiančio sutrikimo randame dar vieną priemėčio rūšį, kurią lydi nemiga, galbūt ir košmariški sapnai, atspindintys patirtą baimę: „*Mana brolis išsiganda šunia, būdava, naktį šoka iš miega ir rėkia* (verkia).“[170] „*Buva užpuoli banditai, labai pergąsdina, tai negalėdava net miegot.*“[171] „*Priemetis – nemiegi.*“[172] „*Kai išgąsdina stipriai, vaikai šoka naktį. Kaimyno kieme berniukas ėjo ir užmetė juodą kirmėlę, ir naktį šoko iš miego* (dukra). *Po paros kitos nebešoko, o pirmą naktį kalbini, akis išvertus rėkia.*“[173] Ilgai trunkantis, stiprus baimės jausmas itin būdingas šio tipo priemėčio bruožas: „*Aš buvau išsigandus, va čia susiedė buva atajus ir ana matai už durų, mes su vyru laukėm, kada ana įeis, ir neįėjo, išeinu gi žiurėt, kad ana neįeina, guli aukštelnika, jai nuomaras buva. Ir, žinai, tuo kartu kaip aš persigundau, nigdi nemačius, tai gal bent savaity net tvartan sava bijodavau. Labai jau bijojau, aš labai išsigandus buvau, man akys matydavos.*“[174] Įdomus vienos pateikėjos paminėtas ligos pavadinimas: „*Intvaras vadindavo.*“ – „*O kaip pasireiškia?*“ – „*Žmogus bijo labai.*“[175] Šis priemėtis kartais praeina savaime: „*Ale bet praėja, norėjau in daktarus eit kur, bet be nieka praėja man tos baimės.*“[176] Tačiau taip pat kaip ir traukulių atveju gali kilti itin skaudžių pasekmių. „*Kaip persgundis, per kelias valandas gali suirt nervai.*“[177]

Išprotėjimas (pasimaišymas). Išgąstis dažnai minimas kaip viena iš priežasčių, sukeliančių pamišimą, vadinamą pasimaišymu, pasipylimu smegenyse. „*Šuo šoko (...). Išprotėjo berniukas, vežė į invalidų namus (...), baisiai persigando šuns ir pasipylė jam smegenyse viskas. Nusišnekėt* (pradėjo), *ateidavo parduotuvėn, tai sako, aš va dabar piešiu, vienodai kartoja, visą seriją piešinių, va taip kalbėjo.*“[178] „*Sūnus buva klojime bunkery ir ten šaudė. Ir anai pridėja.*“ – „*Kas jai pasdarė?*“ – „*Nuo išgąsčia prasideja, kad eina nežinia kur, nepažįsta žmonių.*“[179] – „*Protas pasimaišyt*

[168] Trimakas R. *Lietuvių liaudies medicina: etnografiniai ir folkloristiniai aspektai XIX a. pab.–XX a. I p.*, Vilnius, 2008, p. 50–51.

[169] Etnografinė medžiaga, *Protinė negalia kaimo bendruomenėje*, užrašyta Švenčionių r., Švenčionėlių mstl., Švenčionių mstl., Molėtų r., Varėnos r., Kauno mst. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2008 m. VDU ER 1884.

[170] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (741).

[171] Bronė Ubavičienė, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (354).

[172] Vytautas Gaidys, 79 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (171).

[173] Ona Vaškelienė, 84 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (775).

[174] Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (195).

[175] Genovaitė Mierkienė, 81 m., gyv. Mažeikiškės k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (126).

[176] Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (195).

[177] Bronė Ubavičienė, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (361).

[178] Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (166).

[179] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (748).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

gali iš baimės?“ – „Buvo atvejis pažįstamai Liepakalny pasirodė du velniukai, pradėjo bijot.“[180] *– „Ar buvo atvejų?“ – „Na tai aš tai negaliu sakyt ant sava seseries, bet man atroda, kad jai iš baimės te viskas prasidėja. Ana gi buva normali, viskas, gal biški pamušė, po to ir pradėja. Ir tada liga šitoji...“ – „O tai kas per liga?“ – „Tai paskui daktarai pripažina, nervinėj ligoninėj gulėja. Ant galvos paduškas deda, viska. Aš laikiau gal metus.“*[181] Protas pasimaišo ir nuo fizinių sukrėtimų, kurių atveju vėlgi nemenką reikšmę gali turėti išgąstis, emocinis sukrėtimas: *„Tai gal pamušė, ana nesisakė.“ – „Užpuolė?“ – „Mes taip sprendėm.“*[182] *– „Nuo ko nervai sutrinka?“ – „Bobom nuo gimdymo. Degesiuos viena gyvena, po gimdymo sutriko, vežioja į beprotnamį, nušneka.“*[183] Minimas ir nervinis išsekimas. *„O jaunam žmogui nuo ko gali galva pasimaišyt?“ – „Nu nuo prota, nuo moksla gal jauniem, išprotėja kitas, sako, besmokindamas. Kas tai daros, bet būna, kad vaikai, saka, nuo moksla.“*[184] Vėl atkreipkim dėmesį į 1 lentelę, kurioje matome, kad skirtingai nuo priemėčio ir priepuolio išgąstis nėra svarbiausia išprotėjimo priežastis. Kur kas reikšmingesnis faktorius yra *pergyvenimas*, sielvartas, dar vadinamas sielojimusi: *„Dėl ko protas pasimaišo?“ – „Iš pergyvenima. Ir iš gimties būna, ale daugiausia iš pergyvenima.“*[185] *„Jeigu labai išsigąsta arba pergyvena labai kas iš kažko, tai būna pergyvena, irgi pasimaiša.“*[186] *„Kaip čia dar vyras žuva, tai tadu jai visiškai pasimaišė.“*[187] *– „A kas jam atsitiko?“ – „Tėvas numirė, motina viena liko ir anys buva šeši vaikai, anas sielojas, sielojas ir išprotėja.“*[188] *„Sūnus išejo aukštąjį mokslą ir darbą turėjo, ir buvo gal jau 35 metų ar kiek ir susirgo, gal vėžiu ar kuo, ir mirė. Tai mama pasistatė jo paveikslą, žvakes sudegdavo ant stalo šalia, per naktį degino ir pagaliau išprotėjo pati, vat nuo šito pergyvenimo, kad sūnus toks jaunas mirė, išprotėjo.“*[189]

Pergyvenimas apima labai platų neigiamų emocijų spektrą, dažnai jo sinonimu naudojamas biomedicinos terminas *nervai*, kuris, beje, suvokiamas ir kaip atskiras sutrikimas, kurio specifinis bruožas – irzlumas, piktumas: *„Kas anam buva nutiky?“ – „Nu teip... panarvuotas buva.“ – „Panarvuotas?“ – „Nu dabar dabar gi vaikai bendrai narvuoti.“ – „A kodėl, kaip Jum atroda?“ – „Nu aš nežinau, kad dabar vaikai... irzlūs takie; Su nervam... (...) ana matai su nervom.“ – „A kas jai?“ – „Su nervam serga. Su ja, matai, nebesušnekėsi jau... ana su nervam.“*[190] Nervingumas ir piktumas – tapatinami: *„Mūsų tatula tokia buvo ana nepasakysi, kad nervuota, kad ana pikta ar ką.“*[191] Piktumas atskiria pasimaišymą (kuriam dažniausiai būdingas keistas, tačiau nepavojingas aplinkiniams elgesys) nuo kitos išprotėjimo formos – sukvailiojimo (*išdurniavimo*), išdūkimo. *„Gal žinot apylinkėj atvejų, kad žmogus išprotėtų iš piktumo?“ – „Tai piktumai, matai, prie ruso kiršinos ir kiršinos, tėvas sūnų, sūnus tėvų skundė.“*[192] *„(Išprotėja nuo) piktuma ar kaks atsitikimas baisus.“*[193]

[180] Genovaitė Mierkienė, 81 m., gyv. Mažeikiškės k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (126).
[181] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (747).
[182] *Ten pat.*
[183] Vyras, 80 m.; Moteris, 77 m., gyv. Šeimyniškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (943).
[184] Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (197).
[185] Vyras, 77 m., gyv. Gaižiūnų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (800).
[186] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (23).
[187] *Ten pat,* VDU ER 2180 (22).
[188] Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (217).
[189] Moteris, 86 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (197).
[190] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (52, 41).
[191] Moteris, 71 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (698).
[192] Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (363).
[193] *Ten pat,* VDU ER 2180 (361).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

Išprotėjimas (išdūkimas). Abejonių dėl žmogaus beprotybės nekyla, kuomet jo elgesys tampa pavojingas aplinkiniams, agresyvus, erzinantis, jis įgyja pikto žmogaus reputaciją. *„Ką jinai darydavo?“ – „Išdurniuoja, taigi, saka, su peiliu, da tėvas kai gyvena. Tai sakydava, kad peilį pa padušku turi (...) Būdava, kai labai jau išdūksta, sakydava: „Gėnė išdūka“. Tai tada Rokiškin. Palaika bent pora savaičių ir vėl palaidžia.“ – „O kaip jinai grįždavo, pasikeitus?“ – „Nu tai gal, matyt, pasikeitus. Pasikeitus, aišku, ramesnė, ramesnė (...)“ – „Namie dūkdavo?“ – „Nu tai namie ty, matyt, jau nebesusitvarka, tada jau tai, kad tas tėvas sakydava, kad peilis pa padušku, bijodava jau seniokas. Saka, aš bijau ir neužsikabinys ir miegot, saka, žinai su peiliu.“*[194] *„Kad depresija kokia, tai aš nesistebiu, bet tiesiog protas maišytis, kad va prie vyro su peiliu puola, išprotėjo.“*[195] *„Jau ažkietiejus buva, kad baisiausiai. Bet va tokį piktumą turėja, nervinį sutrikimą.“ – „O kai tas piktumas užeidava, gal bandydavot kažkų daryt?“ – „Ana neslaida. (...) pastoviai, reiškia, ieškodava kabliukų, kažką išprovokuot paprasčiausiai. Ir tada vienąkart, reiškia, kad mane čia stūmė, kojų užgavo. Tai paėmė, išsitepė kojų rašalu, jai nieka nieks nedarė, tai ištepė koją rašalu, nuėja pas kaimynę ir saka, mane žentas primušė, a ta kaimynė ir saka, taigi čia, saka, rašalas, žiūrėk gi valos, tai žinokit, parėja namo ir susignaibė, sužnaibė tadu (...)“ – „O kaip vadindavo žmonės tokį elgesį?“ – „Durnas, kaipgi vadinsi...“*[196]

Svetimybei *durnas* „Lietuvių kalbos žodynas“ priskiria dvi reikšmes: 1. kvailas, neišmintingas ir 2. piktas, negeras, pasiutęs.[197] Autorius pastebėjo, kad lietuvių etnomedicinoje ir folklore akivaizdus velnio[198] ir piktumo ryšys, o neigiamos emocinės būsenos laikomos velnio raiška šioje tikrovėje.[199] Šiame kontekste velnio apsėdimo reiškiniai, kurių pėdsakų aptikta ir Užpalių apylinkėse, įgauna naują prasmę: *„O kodėl iš proto išeina?“ – „Iš gyvenimo, matai kaip, kam gi kabina, sveika žmogaus nesikabins, maž užeina koks velniava.“ – „O velnias gali apsėsti?“ – „Gali viso būt, ir tikiu, ir netikiu.“ – „Gal atvejų žinot?“ – „Seniau visokių, seniau iš žemės visa randa, velniai vaikštinėja, ko seniau buva, tai nebėr, ant žemės vaikštinėja.“*[200] *– „O gal Jūs girdėjot, kad gali čeraunykai iš proto išvaryt?“ – „Burtininkai? Gali, gali.“ – „Maž tokių atvejų žinot?“ – „Ne, nežinojau, bet tiktai anys gali. Velnias, žinok, irgi daug ką gali. A čia su velniu yra visas šitas darbas.“*[201] Svarstant apsėdimo sampratą, įdomus tikėjimas personifikuotos gamtos įtaka formuojantis neigiamiems charakterio bruožams: *„Tai anūkeliui kas, maž išsigandęs ko buva ar taip tik, kad narvuotas sakot?“ – „Teip, narvuotas.“ – „A kų darydava?“ – „Nu, taks piktas, irzlus.“ – „Atsikalbinėdava?“ – „Atsikalbinėt tai ne, teip toks piktas... Nors vaikai irteip, pikti vaikai ir tokie, pikti jau dabar vaikai.“ – „A kaip Jum atrodo, kodėl?“ – „Nu, nežinau.“ – „Anksčiau buva taip?“ – „Nebūdava.“ – „Ir rusa laikais nebūdava?“ – „Nebuva, nebuva.“ – „Tai kas čia pasdari dabar?“ – „Ai, nežinau, ar čia gamta?“ – „Gamta?“ – „Sakau, gal gamta. Gal dar*

[194] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (22, 35).

[195] Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (197).

[196] Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Pasakoja apie savo mamą. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (222).

[197] Petkevičius R. *Proto negalia XX–XXI a. Rytų Lietuvos kaimo bendruomenėje*, Bakalauro darbas, 2009 p. 16.

[198] Mitologinė būtybė, kuria, tikėta, virsta miręs blogas žmogus. Taip pat velnias artimas gamtos dvasių sferai, būtent – dvasioms, sukeliančioms įvairias ligas.

[199] Petkevičius R. Velnias ir žmogus lietuvių etnopsichiatrijoje, *Žmogaus pasaulis baltų mitologijoje ir religijoje* (pranešimų tezės), Vilnius, 2011, p. 8.

[200] Moteris, 90 m., gyv. Galinių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (883).

[201] Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (380).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

gamta bišku dara. Gal biški ir gamta... Ir gamtai negerai.“[202] Lietuvių folklore taip pat ryškus velnio ir savižudybės ryšys, velnias paduoda virvę norinčiam pasikarti žmogui ir kt. Todėl atkreipkim dėmesį į savižudybės aplinkybių sampratą bei nervinį sutrikimą, Užpalių apylinkėse vadinamą biomedicininiu depresijos terminu, ir tarp kurio simptomų randame emocines būsenas – nerimą, piktumą.

Nerimas (depresija). *„Jinai sirga depresija, seniau nevadindava depresiju. Rudenį ir pavasarį. Pavasarį visąlaik jinai pasiima virvę, eina kartis. (...) nuveži į daktarus, pasižiūri, saka, sveika, nieko.*“[203] Viena pateikėja smulkiai apibūdino depresijos priežastis ir išgyventas patirtis: *„O kaip kilo liga, gal kokia nelaimė?“ – „Nieka ne nelaimė, būdava sūnų ir dukrų turiu, tai būdava kaip ir pergyvenu biškį, tai išgerdavo smagiai, dabar gal dešimt metų metė, suvėjo razuman. Nu tai kiek čia daug gi dabar gal šitei. Man dėl ko buvo, dėl šitų, baigės mana ligos, savas tai užtat man buva, tris metus, bet žinokit, kad kažkaip dabar matai daug savižudžių, man tai nebuva tas, kalbėdavau, melsdavaus poterius. Sakydava daktarai, kad su savim reikia kovot, duodava vaistus, būdava ligoninėj pabūnu dvi savaites, ukolus laisdava, ai nusilpnina.“ – „O tai kas Jums darėsi?“ – „Tai nieko labai, kad aš nemėgstu, būdava, nei žmonių mėgstu, nei televizoriaus mėgstu, nieko. Nenusišneku taip, ir Vilniuj buvau, ir Naujoj, ir Vasaros ligoninėj.“ – „O prasidėjo kaip?“ – „Prasidėjo neramumas toks va, negera ant krūtinės, bloga, kažkaip nieko neskauda. Duktė saka, eik gi, mam, televizoriaus pažiūrėt – nenoriu, ateina žmogus, kavojuos, nenoriu matyt. Nu, neramu. Aisiu dirbt, pasilenkus dirbt, padirbsiu kų, nu bloga pasidara, jėgas atajema, nebegaliu dirbt. Tadu pagulėsiu, atsigulu – da blogiau, kažkoks kelmas... nu sunku, tiesiog žiauri liga. Bet dėkui Dievui dabar jau kokie penki metai nebėr, net nesapnuoju, bijau, kad nepasikartotų, neduok Dieve protą kad neatimtų.*“[204] Pateikėja akcentuoja, kad ji nenusišnekėdavo, o tai atskiria jos būseną nuo pasimaišymo, kuriam, kaip jau matėme, šis simptomas būdingas. Taip pat pabrėžiama nerimo, neramumo būsena, galbūt persekiojantys košmariški sapnai ir mintys apie savižudybę, į kurią gali pastūmėti staigus emocinis sukrėtimas: *„Nesisekdava mokslas labai, gal dešimties metų ir anas turėja tėvas šautuvų. (...) mokytojas pabarė ar sušėrė jam, tėvas vėl pabarė, baras, a jis bagotas, nori, kad vaikas išsimokintų. Un pečiaus užlipė, šitas šautuvas pasiimtas ir nusišauta. Silpnų nervų vaikas, jam susideda.“ – „O dėl ko tie nervai taip paslobę pas žmones?“ – „Nu, kitas iš prigimties gal paveldėjimų turi kokį, gal kitas labai jautrus žmogus, dėl jautrumo, kad labai jautrus.*“[205]

Alkoholizmas. Svarbia proto sutrikimus sukeliančia priežastimi nurodomas alkoholis: *„O vat gyvenime dėl ko protas gali pasimaišyt?“ – „Protas nuo arielkas gali pasimaišyt, alkagolikam šitiem, gali gi pasimaišyt, a kaip gi.*“[206] – *„Dėl ko protas pasimaišo?“ – „Nu, kad gi dabartiniais laikais nuo alkoholio. (...) mano pusbrolis, anas nepasakysi, kad visai durnas, bet su protu kažkas, sakydava, jaunas pradėja gert.*“[207] Pernelyg didelis alkoholio vartojimas sukelia nervinius sutrikimus ne tik pačiam alkoholikui, bet ir jo šeimos nariams: *„Gėrimas – visų ligų liga. Su girtu žmogum gyventi 50 metų, pasidarai pats durnius. Paprastas ar mokslo žmogus*

[202] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (61).
[203] Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (222).
[204] Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (320).
[205] *Ten pat.* VDU ER 2180 (325).
[206] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (23).
[207] Moteris, 71 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (679).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

pasidaro vienodi durniai. Jinai padaro durnu žmogų. Su girtu blaiviam gyventi – kitos palūžta ir pradeda gerti. Iš proto? Tikrai gali išvaryt. Ne tik girtas, bet ir blaivas durnas, ląstelės žūsta kiekvieną pasigėrimą. Nusišneka, nemiga (...) Vyras girtas lakstė su mašinom, va čia tai nervai, net vaistai nebepadeda, kai indūksti, tai viskas, nei vaistai, nei žolės nepadeda (...) galima augint devynis vaikus, bet kad vyras melstųsi ir negertų.“[208] Kita vertus, dažnai žmonės pradeda intensyviai gerti slopindami vidinę įtampą, pergyvenimus, vadinasi, alkoholizmas patenka į minėtą ligos kilmės schemą, kuomet pergyvenimai sukelia pamišimą. Tai įdomus tradicinės medicinos etiologijos ir prognozės sistemos transformacijos atvejis, naujo faktoriaus adaptacija.

Rožė. Apie nervinius sutrikimus rašę J. Šurkus bei E. Šimkūnaitė, taip pat kiti tradicinės medicinos klausimus nagrinėję autoriai, sutelkdami dėmesį į elgesio sutrikimus, neakcentavo rožės nervinės kilmės. Tačiau akivaizdu, kad šis sutrikimas yra neatsiejama etnopsichiatrijos dalis, o jam atsirasti didžiausią reikšmę turi nerviniai faktoriai: „*Rožė, žinok, nuo nervų, persgundima ir nuo sunkaus darba. A daugiausia, kas nervuojas labai, nuo nervų puola rožė*.“[209] Rožės simptomai – paraudimas, tinimas, aukšta temperatūra. „*Mano tėtė išsigando, kaip pasakyt, gegužės mėnesį skraida tokie vabalai ir nuvėja majavon ir tiesiai kakton, nusgunda, sutina akis, ir rožė. Kasmet maž kas – kartojasi tėtei, temperatūra pakildavo, užtindava.*“[210] Skiriamos skirtingos rožės sutrikimo raidos galimybės: „*Čia toks pijokas buva, žmoną daužydava, pasodina parų, atėja kaiminystėj pas mum, atsisėda – peilis išlinda. Jėzau, ką aš žinau, gali papjaut... Nuėjau darban i pradėjau tint. Saka, reikia vežt Utenon, raudonligė tau. O Jėzau, aš supratau, kad rožė.*“ – „*Tai čia iš išgąsčio buvo?*“ – „*Ale Jėzau kaip išsigandau. Man gerai, reiškia, kad išėja į viršų, sakė va teip, tas išgąstis į viršų, tai reiškia rožė kyla, o jeigu smegenys, tai būtų silpnaprotystė ar teip kas nors buve. Būna teip. Ale jau kaip išsigandau, kad aš atsiguliau toj nakty, jį išsivedė kaimynai, norėja padegt tas žmogelis, aš viena likau, vaikeliuk, i ryte nuvejau, jau užtinus visa buvau. Tai man išgydė Vaškelienė.*“[211] Etnografinėje literatūroje minima „kiauroji rožė“, sunkiausia rožės forma, įvairių autorių dažnai sieta su vėžiniais susirgimais. „*Rožė neišgydoma, jei neužkalbėt, kojas prakiurdavo*.“[212] Tarp išgąsčio sukeliamų sutrikimų minimas vėžys. „*Man atroda, kad nuo išgąsčia vėžiai, daugiau niekas. Aš daugiau sprendžiu – tik nuo išgąsčia. Vežimas kai buva, kavojos, pamatė, skrebai ateina, ir nualpa* (žmogus). *Dvi valandas gulėja (...) aš, sakė, maniau, kad mane norėja nušaut. Ir pusantrų metų praėja ir pradėja sirgt*.“[213]

Trūkstant kalbinių duomenų (tradicinių ligų pavadinimų), sunku atsakyti į klausimą, ar priemėtis, intvaras, priepuolis suvokiami kaip atskiros ligos, ar tai vienas sutrikimas su daugybe skirtingų simptomų bei raidos galimybių. Visgi įvertinant, kad tradicinėms sistemoms nebūdinga unifikacija, o kaip tik – įvairovė, reikia kalbėti apie buvusios detalios diagnostinės sistemos pėdsakus. Pastebėtas terminų neapibrėžtumas gali būti ir biomedicininių sąvokų (depresija, nervai) poveikio tradicinėms sampratoms rezultatas. Tampa sunku atskirti sukeltą baimės bei kitų neigiamų emocijų, bendrai vadinamų pergyvenimu arba nervais,

[208] Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (161, 163, 136).
[209] Moteris, 84 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (441).
[210] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (760).
[211] Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (582).
[212] Moteris, 78 m., gyv. Mažeikiškės k., Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (115).
[213] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (748).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

sukeltą išprotėjimą. Tačiau, kaip matėme kalbėdami apie rožės sutrikimą, nervai (pergyvenimas) ir išgąstis yra suvokiami kaip atskiros etiologinės priežastys. Remdamasis atlikta etnografinės medžiagos analize, autorius siūlo preliminarią nervinių sutrikimų klasifikavimo schemą, kurią bus galima ateityje patikslinti toliau tęsiant lietuvių etnopsichiatrijos tyrimus.

Nervinių sutrikimų priežastis galime išskirti į dvi grupes – sukeltas staigaus emocinio išgyvenimo (išgąsčio) ir ilgai trunkančio (įtampos, nervinio išsekimo, nerimo, sielvarto). *Išgąsčio* sukeltų sutrikimų grupėje, įvardijamoje priemėčiu arba priepuoliu, išsiskiria du ryškūs tipai, sukeliantys: 1) traukulius, 2) baimės jausmą. Pirmasis, kuris dėl pateikėjų nurodomo ryšio su nuomariu veikiausiai laiku negydomas juo ir virsta bei gali būti įvardytas *priepuoliu*. Antrasis siejamas su baime, neigiamomis emocinėmis būsenomis, nemiga, negydomas ar sunkiai išgyventas, esant silpnam organizmui, virsta pasimaišymu, kvailiojimu (*durniavimu*) bei gali būti įvardijamas *intvaru*. Taip pat regime du skirtingus gyvenime esančius įgyto pamišimo tipus: 1) ramų (kliedėjimas (*blūdijimas*), nusišnekėjimas) ir 2) piktą (kvailiojimas, padūkimas). Šiuos sutrikimus atitinkamai sukelia staigūs ir ilgai trunkantys emociniai išgyvenimai, pastarieji problemiški klasifikavimo požiūriu, nes turi ir priežasties (nerimas, pavydas, baimė), ir atskiro sutrikimo požymių (gydoma nuo piktumo). Veikiausiai dera pergyvenimus laikyti tarpine būsena tarp pirminio juos sukėlusio staigaus emocinio išgyvenimo ir baisiausios galimos pasekmės – kvailiojimo (*išdurniavimo*), išdūkimo, t. y. į save ar aplinkinius nukreiptos agresijos. Emociniai sukrėtimai sukelia gausių somatinių sutrikimų. Iš jų dažniausias rožė, negydoma ši gali virsti vėžiniais susirgimais arba beprotybe.

Priemonės

Visos Užpalių apylinkių etnopsichiatrinės gydymo priemonės ir jų naudojimo kontekstas išsamiai pateikiamos 2 lentelėje (žr. priedą). Bendri augalų rinkimo, žaliavos ruošimo ir vartojimo principai artimi kituose Lietuvos regionuose surinktai medžiagai. Žaliavą stengiamasi rinkti toliau nuo automobilių kelių, didesnė gydomoji galia teikiama laukinėms augalo rūšims. Dažnai augalai pasisodinami arčiau namų. Žaliava džiovinama pavėsyje, gerai vėdinamoje vietoje, o paruošta laikoma drobiniuose maišuose arba stikliniuose induose. Pabrėžiama, kad plastmasinė talpa netinka žaliavai saugoti. „*A šitas visokias žolelas, klausia, tai kaip Jūs tas žolelas (daktarai klausė) reiškia, priskasdavau, prisiskindavau ir nama viršui. Labiausiai būdava terbelyčių, žinoma, nereikia nieka, nei užrašyt, kai mum tai reikia užrašyt.*“ – „*Žoles terbose laikydava?*“ – „*Drobines, drobines gi mamas ant pečiaus kabėdava terbutės. Su džiovintom žalytėm.*“ – „*Kur laikydava?*“ – „*Dėžutės ir terbelyčių būdava prikabinta, kur sakė, kad ir garuoja, tie neišsigaruoja, kitas kur jau, va šitos viksvutės tai jo... Daugumoj užsukamuos laikydava, dabar va čia kava yra, tai daugumoj. Daug jos buvo ir terbelėse, aš žinau, kad prikabindava.*“[214] Seniausiu saugojimo būdu laikytinas kabinimas, t. y. augalo džiovinimo vieta yra ir jo saugojimo: „*Surišta gi pundeliai, šluotelytės ir kabodava an aukšta.*“[215] Sovietmečiu psichikos sutrikimų turintys asmenys gydyti psichiatrinėse ligoninėse bei

[214] Apie N. Svilienę pasakoja moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (590).

[215] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (32).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

Amalija Janč rodo vaistažoles, apie kurias sužinojo tik apsigyvenusi pensione. Žaliava laikoma drobiniuose maišeliuose, popieriuje. Utenos pensionas. 2010 07 02

Giesmininkė Valerija Rožytė daug laiko skiria vaistažolėms. Juškonių kaimas. 2010 07 04

Genovaitės Navikienės išdžiovinta žaliava (šlamučiai, pūslytės) stiklainiuose. Kėpių kaimas. 2010 07 04

Antpilai (kaštonų žiedų, beržo lapų) ir stiklainis su džiovintais bruknių lapais. Stanislovėnų namai. Degesių kaimas. 2010 06 30. R. Petkevičiaus nuotraukos

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

biomedikų priemonėmis, tuo tarpu tarpukariu juos dar gydė burtininkai, žolininkai. *„Ar anksčiau pas čeraunykus veždava, kur su nervais kam blogai?“ – „Veždava. Dagi seniau veždava. Nežinau kur, žinau, tik šnekėdava.“*[216] Pateikėjai minėjo sėkmingus išgijimo atvejus. *„Nu tai kad nuo priemečia, tai tikrai išgydydava.“*[217] *„Nežinau, tai toks, kaip sakydavo, kad burtininku vadindavo ar kaip, tai išgydė.“*[218]

Nerviniams sutrikimams gydyti skirtas priemones galime grupuoti pagal jų naudojimo būdą: 1) rūkymas (smilkymas), 2) pridėjimas (kompresas) užkalbant, 3) kvėpavimas (pagalvės), 4) prausimas (vonios), 5) gėrimas (arbatos, trauktinės). Toks skirstymas metodologiškai pagrįstas, kadangi pateikėjai, paklausti apie gydymą, pirmiausiai nurodo būdus (rūko, prausia, atkalba), o tik po to – naudojamas priemones. Greta augalinių, vadinamųjų racionalių priemonių vartojimo gausu maginių veiksmų, kas leidžia atkurti pirminį bendrai naudojamų apeiginių-augalinių priemonių kompleksą. Publikacijoje skirsiu daugiau dėmesio etnologiniu požiūriu įdomiems gydymo būdams ir kai kurių priemonių analizei.

Rūkymas (smilkymas). Lietuvoje smilkymas ilgą laiką etnologų ir farmacininkų klasifikuotas kaip maginio poveikio priemonė ir platesniam gydymo kontekste nenagrinėtas. Pasaulyje dėmesys smilkymo aspektams taip pat nėra senas. 2006 m. grupė Irano mokslininkų farmacininkų pirmieji apibendrino 265 augalų, vartojamų smilkymui, 50 valstybių tyrimų rezultatus. Tyrimo metu paaiškėjo, kad dažniausiai nurodomos medicininio smilkymo priežastys – tai kvėpavimo (23,5%) ir neurologinės (21,8%) problemos. Net 70 rūšių veikia nervų sistemą labai skirtingais būdais – nuskausmina, ramina, stimuliuoja, migdo, narkotizuoja ir pan. Tyrinėtojai nustatė tris gydymo dūmais būdus: 1) įkvepiant, 2) nukreipiant juos į kūno dalį, 3) dūmai ore (patalpų smilkymas). Mokslininkai akcentuoja, kad iš visų medicinai žinomų veikliosios medžiagos perdavimo į smegenis būdų smilkymas yra pats greičiausias ir efektyviausias. Tyrinėtojai skatina įtraukti smilkymą tradicinėmis priemonėmis į šiandienos medicinos praktikas.[219] Deja, jų pateiktame žemėlapyje buvusi Sovietų Sąjunga ir Rytų Europa liko balta dėmė.

Smilkymas (rūkymas) – specifiškas etnopsichiatrijai būdas. Užpalių apylinkėse gydant smilkoma tik nuo priemėčių. Ne gydymo tikslais smilkoma apsisaugant nuo perkūnijos ar gyvulius saugant nuo burtų. Naudojamas šventintas ėglis (*Juniperus communis L.*) ir įvairūs Oktavos, Žolinių metu šventinti augalai. Įdomu tai, kad Perkūno bei tam tikrų piktųjų ligos dvasių mitologija yra susijusi. Artimas velnių ir neigiamų emocinių būsenų ryšys jau buvo aptartas kalbant apie nervinių sutrikimų tipus. Tos pačios šventintos žolės naudojamos smilkant nuo perkūnijos ir nuo išgąsčio, priemėčių. Dalis jų turi raminamo poveikio, visos Lietuvos mastais tuo tikslu naudotų augalų įvairovė gali priblokšti, todėl namų smilkymas nuo perkūnijos interpretuotinas kaip raminamoji priemonė. Artėjant griaustiniui, išsigąstama, jaučiama baimė, kuri tiesiogiai ir yra prie žmogaus besislepiantis velnias. Svarbios ir kitos, bendruomenės neigiamomis laikomos ir tuo metu jaučiamos emocijos. Vyrauja tikėjimai, kad velnias slepiasi po *zlasčiu* (pykčiu), pavydu, o gero žmogaus žaibas

[216] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (766).

[217] Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (354).

[218] Moteris, 77 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (196).

[219] Mohagheghzadeh A., Faridi P., Shams-Ardakani M., Ghasemi Y. Medicinal smokes, *Journal of Ethnopharmacology*, 108, 2006, p. 161–184.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

neužmuša ir nesudegina. Taigi namų apsaugą nuo griaustinio smilkant švęstomis žolėmis dera laikyti ne kaip Perkūno atbaidymo veiksmą, o namuose besislapstančios piktosios dvasios, velnio išvarymą, nepaliekant priežasties atsitikti stichijos sukeltai nelaimei, kurią traukia neigiamos žmogaus emocijos.[220]

Dažniausiai minėtas smilkymas išgąsdinusio žmogaus ar gyvūno plaukais: *„Nuo ko nusgunda, degina plaukus ir rūko.“*[221] – *„Nuo išgąsčio gal žinot, kaip gydydava?“ – „Mana brolis išsiganda šunia, tai, kaip šiandien atsimenu, to šunia plaukus kirpa, apydengia maršku ir rūke plaukais, būdava, naktį šoka iš miega ir rėkia. Tai kaip šiandien atsimenu.“ – „Mačija?“ – „Pamačija, nustoja po to, kaip seniau darydava (...)“ – „Uždegė plaukus rankoj?“ – „Uždegė, numetė ir apydengė.“*[222] *„Nė ana ty nusgunda labai, nei ką, bet jau, jau reikia parūkyt. Šita šunia plaukų nuo kaktos šuniui ar iš kur. Iškirpt biškį plaukų ir šitais plaukais parūkyt. Saka, kad nebūt priemečia mergiotei.“ – „O matėt, kaip smilkė?“ – „Nu jau kaipgi nematysi, matėm.“ – „O kaip jis darė?“ – „Užudegė plaukus šituos ir... Parūkė šite apie mergioty visur, kur apvedžioja kaip uždegys.“ – „O kaip vedžioja?“* – *„Nu teip va* (pateikėja rodo ranka padrikais apskritais judesiais*) pavedžioja visų, parūkė, apeja apie mergioty.“ – „Apeja ratu jisai?“ – „Aha, aprūkė, a te anas su kokiu burtu ėja ar anas teip, bet in šita tai nežinau. Tik tai tiek, kad šunia plaukais rūkė.“ – „O vienų roz apėja ar daugiau?“ – „Nu kad ku ty gali pasakyt, vaikščioja anas, vaikščioja, parūkė, a kaip, nė sakė nieka nei...“ – „Dukra Jūsų stovėja ar sėdėja?“ – „Stovėja gi mergiotė, stovėja, nedidelė gi buva.“ – „O gal liepė atsisukt į kurią nors pusę?“ – „Kad ne, anas pats apėja, apvaikščioja, aprūkė.“*[223] *„Kai išgandina? A kas išgandina? Jak šuo, tai reikia plaukai nukirpt, rūkyt kryžiavai, va šitaip peržegnot, ažudegei plaukus ir va šiteip rūkyk. Ir ta pačia šunia reikia plaukus paimt, neieška, kad kakia, ale kas išgąsdina tadu kryžiavai.“*[224] *„Jei žmogus išgundino, nuo žmogaus, prikerpa, rūko. To plaukų būktai, šiteip sakydava.“*[225]

Greta smilkymo plaukais minimos augalinės priemonės, dažniausiai – švęstos (šventintos) žolės: *„Nu tai girdėjau tiktai, kad jau saka, labai išsiganda tai jau... Atseit išsigunda, tai jau raikia parūkyt. Jau švystam šitam žolytėm.“*[226] Įvairių metinių religinių švenčių metu šventintos žolės – atskira ir plati tema, etnomedicinos požiūriu taipogi menkai tyrinėta. Ypač reikalingas dėmesys Oktavos šventės laikui, kuomet šventintos įvairios vaistažolės. Užpalių apylinkėje pavyko užfiksuoti pinavijos (*Paeonia officinalis L.*), rugiagėlių (*Centaurea cyanus L.*), joninių (*Hypericum perforatum L.*), lelijų (*Lilium sp.*), gvazdikų (*Dianthus sp.*) ir diemedžio (*Artemisia abrotanum L.*) šventinimo atvejų. Tyrimai liudija bendrą augalinių ir apeiginių priemonių naudojimą. *„Girdėjot, kad rūkytų nuo ligos kokios dūmais?“ – „Tai matai, sakau, tiktai nuo nusgandima, jei šuvo inkanda, tada žinok ją, kryžiavai plaukų nukirpai ir kryžiavai vaikų peržegnok, degink ir rūkyt reikia.“ – „O žolėm?“ – „Žalėm, tiktai šitų Žolininės tik gali rūkyt žalėm.“ – „Tai į tas Žolines gal dėdavo kokią žolę,*

[220] Petkevičius R. *Ten pat*, p. 8–9. Plačiau šie klausimai buvo nagrinėjami pranešimo metu, taip pat rengiama publikacija apie tikėjimuose piktosiomis dvasiomis atsispindinčias etnopsichiatrines sąvokas.

[221] Vyras, 80 m.; Moteris, 77 m., gyv. Šeimyniškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (941).

[222] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (741).

[223] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (30).

[224] Moteris, 84 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (432).

[225] Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (326).

[226] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (30).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

nuo išgąsčio kur padeda?“ – „Taigi, sakau gi, nuo išgąsčio daugiausia šitom žolininės ža... gėlėm rūka.“ – „Tai ten, sakot, daug vaistažolių?“ – „Tai aišku, kad esti. Sakau gi, būdava visa ką, ir pivonijas prisiskini. Nu da saka, pivonija gerai raudonoja, ne rūžava, ne baltoj, a raudonoja labai gerai.“[227] Augalai naudoti ir jų nepašventinus. Vienas jų, deja, neidentifikuotas, pateikėjų nuomone – išnykęs augalas *pūkelis. „Kultūrines šitas užsėja, tai išnyka, a taip tai pilni laukai būdava, šitas pūkelis. Žinau. Bet kad jį atrast, dabar išnaikina kultūrinės.“*[228] *„Rūkydava nuo išgusčio (...) Tokie balti pūkeliai pievaj, balti pūkeliai viršūnėn buva. Tai pas mus rūkydava vaikus nuo išgųsčia.“*[229] XX a. I pusėje kituose Lietuvos regionuose rinktoje etnografinėje medžiagoje matome dar į sudėtines dalis neskilusią, vieningą tradicinę gydymo praktikos schemą, patikslinančią XXI a. duomenis: *„Nu tai jeigu kurios kaimynkos vaikas išgundino, tai nuveina to ir prošo, kad duotų to vaiko iš galvos plaukų iškirpti, kuris išgundino, tai iškerpa kryžmai po biškį iš koktos ir iš pakaušio, iš kairio smilkinio ir iš dešinio smilkinio (...) rūkydavo plaukais tų, no kurių išsigundo vaikas: žmogaus, šunies, katas. Pridada švįstų žolalių ir puodan ugnies supilia viską. Pastoto ties tom aukštinių, kur dūmai aina. Apgaubia vaikų moršku, tai net čiauda no dūmų. Ir soko, kad močija.“*[230] Išgąsčio atvejais stengiamasi kuo greičiau suteikti pagalbą,[231] todėl galime teigti, kad smilkymas yra specifinis ir racionalus nervinių sutrikimų gydymo būdas, kurį priskirti magijai būtų klaidinga. Kaip rodo pasauliniai tyrimai, smilkyme vyrauja augalinės priemonės, o gyvulinės paprastai naudojamos pavieniui (Mohagheghzadeh etc. 2006). Todėl ir lietuvių tradicijoje vyrauja augalinės priemonės, gyvulinėms atliekant iki šiol dar neatskleistą apeiginį ar psichoterapinį vaidmenį, galbūt esant aukojimo atgarsiu ar pan.

Pridėjimas (kompresas) *užkalbant*. Dar vieną bendro augalinių ir maginių priemonių naudojimo pavyzdį randame užkalbėjimų nuo rožės atvejais. Kaip jau ne kartą minėta, užkalbėjimai taip pat laikyti atskiromis, maginėmis gydymo praktikomis, tačiau surinkta medžiaga rodo juos buvus neatsiejama bendro augalinio-apeiginio komplekso dalimi. Užkalbėtojų teigimu, skirtingų rūšių rožė užkalbama vienodai: *„Tai gal ir gydyt skirtingai reikia?“ – „Vienodai, vienodai.“*[232] Daugelis etnografiniuose aprašuose gan retokai minimų užkalbėjimų nuo išgąsčio greičiausiai skirti rožei gydyti. Tai rodo Užpalių pavyzdys, kur pateikėjai, kalbėdami apie vieną ir tą pačią praktiką, laisvai vartoja žodžius „nuo išgąsčio“ ir „nuo rožės“. Išgąsčio užkalbėjimų, kaip klasifikacijos kategorijos, gali ir nebūti, kadangi šio užkalbėjimo tipo struktūra rodo jį nesant vien psichoterapine ar sugestyvine priemone, nukreipta į emocinės būklės pakeitimą, bet drauge naudojamos etnobotaninės priemonės gydant jau kilusį somatinį sutrikimą. Į tai svarbu atkreipti dėmesį etnologinių klasifikatorių sudarytojams: *„Seniau tai būdava atkalba babutės, atkalba atseit...“ – „Nuo išgąsčio kalbėdavo?“ – „Atkalba kokias tai babutės, nuo išgąsčia.“ – „Čia va apylinkėj būdavo, kad kalbėdavo nuo išgąsčio?“ – „Nebėra gyvas, tokia Mierkienė seniau čia va miški... Būdava babutė, tai atkalbėdava. Prisimenu da mama mūsų apsirga, sutina kelis. Nu, ir atseit rožė,*

[227] Moteris, 84 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (453).

[228] Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (357).

[229] Moteris, 90 m., Gėnė Bagdonavičienė, 87 m. gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (367).

[230] Veronika Petrulienė, Rudikų k., Kupiškio vls., 1940, LTA 2385 (185).

[231] Petkevičius R. *Proto negalia XX–XXI a. Rytų Lietuvos kaimo bendruomenėje*, bakalauro darbas, 2009.

[232] Moteris, 84 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (441).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

rožė, girdėta tokia? Rožė atseit, reikia atkalbėti viskas, atkalbėt ir mačyja. Ana ir kalbėja ir ty darė viskų, kas ty raikia daryt, mačyja, jeigu tikrai rožė būna.“ – „O matėt, kaip jinai tai daro?“ – „Mačiau, mačiau. Kalba poterį, sukalba ir tadu ištrina kelį kažkokiu tai baltu, saka lyg tai kad kokiu tai tešlu ištrina, apitepa tų kelį ir apibarsta kokiais tai sausų, smulkių džiūvėsėlių kakių tai, kažkokių tai žolės jau gal ty matyt kokia. Apibarsto. Nu ir apyriša ir po kiek laika atseit jau ale tikrai rožė, išnyksta.“ – „O paprastus poterius kalba, ar kaip?“ – „Paprastus, paprastus poterius...“ – „Girdėjot Jūs tuos poterius?“ – „Nu, Tėve Mūsų, Sveika Marija.“ – „Kaip bažnyčioj?“ – „Nu teip, teip šitų poterį vienų sukalba.“ – „O gal sako ką nors dar...?“ – „A kad teip ką papildomai, tai gal maž ana tinai, maž maž ir dara kų tai... Vis tiek tai turi kažkakią tai jau, kažko tai, kad jau užsiima, tai vis jau kažką tai gal. Nu tai va kų tai, ana saviškai kų tai. A kad tų poterį, tai liepdava kalbėt ir ligoniui, kartu jau su jų.“[233] Tai, kad naudoja augalines priemones, pripažįsta ir patys užkalbėtojai. Svarbu, kaip atskleidžiama užkalbėjimo žodinės formulės prasmė: ji sakralizuoja profaniškus objektus – popierių, miltus. *„Iš Seima vienų, koja buva sutinusi raudona plėmais, išgydžiau. Kelis kartus atkalbėjau aš jam, mėlyna popieriaus, ruginių miltų.“ – „O kur popierių jamat?“ – „Man čia unksčiau Vilniuj sūnus nupirka, aš jo turiu ir saugau, reikia paprastas kad būtų popieris.“ – „Vyniojamasis popierius?“ – „Mhm.“ – „O tai kaip sakėt, deda ruginius miltus?“ – „Bet jei esti žaizda, tai dėt šone. Ruginius miltus, tai anys reikia ir popieris atkalbėt, ir ruginiai miltai atkalbėt ir tadu dėt un kojų. (...) Mana žodžiai mačyja. Kurgi aš ir daktaram daug atkalbėjau, sugydžiau.“ – „Gal girdėjot, kad dėtų kartu su miltais lapą kokį?“ – „Kad aš nežinau tokių dalykų, nedirbu, nežinau.“*[234] *„Tai Galiniuos buva tokia Kazakevičienė, apdėjo ruginiais miltais kojų, poterį sukalba, mėlynų popierį ir per dienų sugyja, gal ruginiai miltai traukia karštį? (...) apibarstai miltais ir apidedi popieriu.“ – „Maldų kalbėjo?“ – „Bet nemokino nei žodžio. (...) sąsiuvinių viršeliai su šituo popieriu.“ – „Tikdavo?“ – „Nu.“*[235]

Žmonės naudoja atskirus tradicijos elementus ar sinkretiškai juos derina (kalba poterius), kas iš esmės yra užkalbėjimo tradicijos tąsa: *„Nuo rožės būdava mana mamai ištinsta burna, tai ana mėlyna popieriaus būdava ir ruginiais miltais pasibarsto, dar poterius sukalba. Dažnai nu kažkas tai ar nuo saulės jai būdava (...) Tai praeidava, paguli, užsideda da kompresus, miltais pasibarsta, turėdava miltų ir tada mėlynu popierium. Tai praeidava, nesikreipė pas daktarus, sakydava, kad rožė.“ – „Tai ana pati užsidėdava tą popierį?“ – „Pati, pati.“ – „O iš kur to popieriaus gaudava?“ – „Pati, nebijokit... Tai gal pirkt kokių popierių ar krautuvėj, aš tokia dar buvau gal 12 metų, tiek atamenu.“ – „O mama gal užkalbėt mokėjo?“ – „Mama ne. Tik taip jau labai tikinti buva.“ – „O vaistažoles mama žinojo?“ – „Žinodava, vaistažoles tai žinodava.“*[236] *„Man visi pasakė: ruginiais miltais labai gerai dėt, tadu neskauda va teip jau daug. (...)“ – „O jinai, kai kalbėjo, dėjo kokius miltus?“ – „Ne, man miltus tik žmonės nešė, kai žinojo, kad rožė.“*[237]

Nesunkiai kyla prielaida, kad vietoj mėlyno popieriaus naudotos augalinės priemonės. Įdomu, kaip imtas naudoti pats popierius? Kokie faktoriai (senoji vaistininkystė, atsitiktinumas) lėmė tai, kad jis keitė augalus? Tai

[233] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (15).
[234] Moteris, 84 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (440, 441).
[235] Moteris, 90 m., gyv. Galinių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (877).
[236] Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (307, 308).
[237] Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (582).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

klausimai farmacijos istorijai.[238] *„Nuo rožės mana dėdienė kalbėjo, Apolianija Geležienė. Nu tai gal ana žinoja, man neprisėja sirgt rože. Močakalapiais seniau kur vadindava, šalpusnia lapais dėdava ir atleidžia rožį (...)“ – „O katru puse?“ – „Ta, kur pasišiaušus, ir apriša (...) dėjau ir ant kojas, buvau susimušus.“ – „Tik lapą ar dar ką?“ – „Kai rožė, tai sakyč miltais dar ruginiais, a kai koji sumušiau, tai nieka, lapais apdėja, apiryšė.“*[239] *„Sakydava, važiava per gydytojus, nieks nepadeda, gal užkalbėsit.“ – „O nuo išgąsčio?“ – „Nežinau, ne tik šitą. Būdava kas kiek ir ateina, tai ranka, tai koja sutino, tris kartus būdavo, viena vienoj dienoj, kitoj ir atslūgsta. Kalbėdava maldelį, uždėdava lapų, turi atsinešt, kas ateina, miltus. Miltų tur užbarstyt, lapą iš kleva, sukalba maldelį ir apriša rankų. (...) Džiovintą lapą, kiek aš mačiau.“*[240] Lietuvoje vietoj miltų dažnai naudojamos ir kitos augalinės kilmės priemonės (pvz., kanapių *Cannabis sativa L.* plaiskanių žiedai). Užpalių tradicijoje taip pat vietoj popieriaus minimi augalai, kurie taip pat naudojami panašiems sutrikimams gydyti (tinimui, skausmui): *„Varnalėša tai pat kaip šalpusnis, bet šalpusnis labiau padeda, kai sutinį ir skauda.“*[241] *„Močakalapiai, kai uždegimas, įkandus vabalui, paraudus.“*[242] *– „O šalpusnius?“ – „Nuo kosulio. Virdavo arbatėlę.“ – „O lapą dėdavo?“ – „Lapai karštį traukdavo. Dėdavo šalpusnio lapus, juodalksnio. Ant sutinusios vietos.“*[243] Laikantis šios analogijos, tikėtina, kad Lietuvoje paplitęs užkalbėjimas ant duonos ar vandens gali būti panašios tradicijos reliktas, o pavienės žodinės formulės, kaip ir botaninių priemonių vartojimo be sakralaus konteksto atvejai, laikytini vėliausiais tradicijos nykimo etapais. Aptarti duomenys lėmė autoriaus pasirinkimą nelaikyti užkalbėjimo atskiru gydymo būdu, o veikiau – apeigine priemone, sutvirtinančia kitų priemonių veikimą, sakralizuojančia vyksmą (profanum – sacrum) malda. Būdamas malda, užkalbėjimas gali būti taikomas drauge su bet kokiais gydymo būdais (pvz., prausimu). *„Irgi tas pats vonios tenai, savo būdais. Vonios, cukrų ir...“ – „O iš ko tas vonias darė, nežinot?“ – „Vandens paprasčiausiai šilto ir meldėsi, viskas. Tris Sveika Marija, man rodos, reikia sukalbėt neįkvėpus oro. Vienu žodžiu, kiek aš atsimenu, sakė. Ir viskas. O buvau geltonas* (gelta nuo išgąsčio)*.“ – „O į tą vonią žolių kokių dėjo?“ – „Nu, kad aš mažas buvau, neatsimenu.“ – „Bet buvo taip, kad vonią darė ir meldėsi?“ – „Nu. Ir jokių daktarų nieko nereikėjo, ir išgijau kuo puikiausiai.“*[244] Tikintieji pateikėjai labai akcentuoja maldos vaidmenį: *„Ir suprantat, kas yra, meldiesi ir kiek to uždarbio ten yra, kiek tavo įdirbio yra, nežinai, duodi vaistus žmonėm. Aš skaitau, kad turi gerą energiją ir padeda, ant tiek tas vaistas, gal ta malda, net daugiau, negu vaistas padeda. Šitas dalykas tai tikrai aš įsitikinau, kad labai. (...) Ne tas žodis, kad susinervavęs, jeigu medicinos terminą panaudojus buvo didžiausia depresija, išvis jau pabaiga buvo jam. Bet nė pusės žodžio neužsiminė apie savo problemas. (...) Taip, kad vaistas yra ta pusė kita, kur nematoma, labai svarbi.“*[245]

Kvėpavimas (pagalvės). Įdomi nemigos gydymo priemonė – įvairiomis žolėmis kimštos pagalvės. *„Nori ramaus*

[238] Svarbu tai, kad abiem atvejais vartojamos panašios priemonės, o tai dar kartą patvirtina išgąsčio ir griausmo vengimo būdų panašumą. Pvz., gretimuose rajonuose: *„Nuo išgųsčia rūka ruginiais miltais.“* Nariūnų k., Salako vls., Zr. LTA 1487 (44).

[239] Moteris, 85 m., gyv. Juškonių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (532).

[240] Moteris, 85 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (898).

[241] Moteris, 85 m., gyv. Juškonių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (533).

[242] Moteris, 62 m., gyv. Gaižiūnų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (832).

[243] Moteris, 88 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (652).

[244] Vyras, 60 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (606).

[245] *Ten pat*. VDU ER 2180 (618, 632).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

miego – apynių spurgų, net ir pagalves galima pasidaryt raminančias.“[246] Tokių pagalvių gamybai turbūt naudoti labai įvairūs raminančio poveikio augalai. Dalis jų sutampa su išgąsčio gydymo priemonėmis. *„Pūkelį čia kožnas pažins, plonutis plonutis stiebelis i ant viršūnės pūkelis šitas, baltas ir išsipūtis. Ir būdava mes priimam, paduškų padarydavom iš daugelia pūkelių.“ – „Gal ji irgi nuo nemigas būdava?“ – „Ir gulėdavom ant šitas paduškas, kaip vaikai suguldavom. Žaisdavom su tų padušku.“*[247] Šios pagalvėlės siejasi su ritualiniu kontekstu, mirusiam po galva į karstą dedama pagalvė iš švęstų vaistažolių. *„Kai miršta, pagalvėn padeda, anksčiau dėdavo, prisimenu*[248]*; Iš darželio ir laukų gėlių pagalvėlė po galva mirusiam.“*[249] *„Jau buva pririnkta ty jonažolių, ty marijažolių, ty visokių pririnkta jau. Jai paduškėlaj kai numirsiu, kad būtų indėt tų žolių pridėt vysas, kur jas surinktas buva. Tai paskiau, kai ana jau teip sakė, tai kai numirė, sudėjam gi paduškely.“*[250] Šventintos žolės vienodai skirtos ir išgąsčiui gydyti, ir apsaugai nuo perkūnijos, ir imamos į kapą. Kodėl? Ar tarp šių trijų skirtingų tikslų yra ryšys? Velnio išvarymo sampratą namų saugojimo nuo Perkūno kontekste jau aptarėme. Išgąsčio gydymas suvoktas taip pat kaip piktosios ligos dvasios išvarymo veiksmas. Poveikiu į mirusiuosius ir įvairias dvasias aiškintinas ir pagalvėlės karste paprotys. Prasminga tai, kad koreliuoja nemigai gydyti skirta ir mirusiam įduodama priemonė. Pažiūra į miegą kaip mirties formą yra labai archajiška, tuo tarpu velniui išvaryti skirta priemonė (šv. žolės), dedamos į karstą, veikiausiai skirtos ne kam kitam, o apsaugai nuo anapusinio pasaulio gyventojų. Daug kas rodo, kad lietuvių tradicijos velnias bei kitos piktosios dvasios (slogučiai, vaiduliai) yra mirę kadaise pikti žmonės. Reikšminga tai, kad kovos su velniais folkloras atspindi nervinių sutrikimų gydymui skirtas priemones ir sampratas.[251]

Prausimas (vonios). Taip pat gan specifiškas būdas, kuriuo gydomas išgąstis, odos ligos (spuogai) ir galūnių skausmai. Prausimui nuo išgąsčio naudojama nemaža augalų grupė: čižmas (*Tanacetum vulgare L.*), juodasis serbentas (*Ribes nigrum L.*), pivonija (*Paeonia officinalis L.*), diemedis (*Artemisia abrotanum L.*), tuja (*Thuja sp.*), šaltekšnis (*Frangula alnus L.*), našlaitės (*Viola arvensis L.*). Augalo nuoviras kartais geriamas. Šis aspektas reikalauja patikslinimo. Dauguma augalų – gan nuodingi, o mažos dozės būtinybė aiškiai suvokiama. *„Sakydava, nuprausia, tai tadu miega vaikas. Raminantis.“ – „Prausdava?“ – „Prausdava tujų indėjy bent šakelį.“ – „A kokio amžiaus vaikų?“ – „Tai mažutį, jau kol rėkia labai, kai neramus, verkia, sakydavo, nuprausia su tujom, tai tadu geriau miega.“ – „O gert duodavo?“ – „Nu tai gal tokį gert jau pavojinga, gal jau... Gal lapelį maž ir indėdavo. Kad silpnas, žinau.“*[252] *– „O nuo ko diemedis?“ – „Nuo visokių, nuo nusgandimų, nuo visokių, kad spuogų nebūtų. Paėmei, šiltan vandeny pamerkei, ir vaikų prausia.“ – „Daug pamerkt jo reikia?“ – „Nu tai pamerkt kokių keletą šakelių.“ – „Ant kiek vandenia?“ – „Nu tai kiek nuprausi, vonelėn tai aišku... Arba va kų padaryt, gali jų pašutinte ir kai prausi, tan vandenin įpilt, supranti, skysčia šita diemedžia. Saka, nuo visa ka diemedys,*

[246] Moteris, 62 m., gyv. Gaižiūnų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (823).
[247] Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (404).
[248] Moteris, 85 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (912).
[249] Moteris, 75 m., gyv. Butiškių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (155).
[250] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (32).
[251] Petkevičius R. Velnias ir žmogus lietuvių etnopsichiatrijoje, *Žmogaus pasaulis baltų mitologijoje ir religijoje*, pranešimų tezės, Vilnius, 2011.
[252] Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (221).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

ir nuo nusgandima, ir taip labai gerai.“[253] *„Va, šitas, auga laukinės žalytės, auga, jas vadindava, pala, kaip jas čia vadindava...“ – „A nuo ko jos buva?“ – „Nuo nusgundima. Ai, našlaitės. Teip teip, aha. Ne šitas kur, ale laukinės kur auga. Anos skaitos nuo nusgundima. Ir arbatą išgert, arba praust gerai. Bet laukinės, a ne kaip dabar sėja. Jos lauky būdava, pievoj.“*[254] Galbūt ruošta ir kitų augalų arbata, tai liudytų prausimo kontekste minimi jam nebūdingi, tačiau arbatos forma nuo išgąsčio vartojami augalai (*Paeonia officinalis L.*). *„Žiedai, vaikų prausė nuo išsigundima kokia tai. Raudonoji, ne rūžavoji, bet raudonoji.“*[255] Literatūra nurodo[256], kad šviežia šaltekšnio (*Frangula alnus L.*) žievė sukelia vėmimą. Stengiantis išvengti apsinuodijimo, žaliava paruošiama. *„Nu tai nuskuta šitų juodą žievį, o šitų baltų išdžiovina ir geria. Kad būt balta. Tadu boltų šitų sudžiovina ir ger, čia irgi nuo išgąsčio duodava vaikams. Porą šaukštų.“ – „Mažiukų ar didelių?“ – „Valgomų šaukštų.“ – „Ir kiek vandens?“ – „Litras.“ – „O maž girdėjot kad praustų?“ – „Vaikus prausdava.“ – „O nuo ko?“ – „Ir gal nuo priemėčio. Kad daugiau negirdėjau, kad anas ką nors gydytų, tiktai priemėtį.“*[257]

Reikšminga tai, kad nuostata „ir gert, ir praust“ sutampa su Lietuvoje dažna užkalbėjimo ant vandens schema, kuomet magiškai apdorotu vandeniu taipogi prausiamasi, ir jis geriamas. Į šį semantinį lauką patenka įvairūs apsisaugojimo nuo išgąsčio būdai, kuriuose naudojami skysčiai (seilės, vanduo, šlapimas). Tolimesni tyrimai gali parodyti, ar tai vienos, ar skirtingos kilmės praktikos. Prausimas – išviršinė priemonė, o turint omeny ugnies – vandens opozicijas tradicinėje kultūroje, tai savotiškas smilkymo antipodas. Medžiagos įsisavinamos per odą gerokai lėčiau. Kodėl yra prausiama? Įdomus būtų medikų komentaras: ar prausiant gan aktyviomis medžiagomis įmanoma paveikti raumenis bei atpalaiduoti įsitempusį, emociškai sukrėstą žmogų? Jei taip, tuomet prausimas ir maudymas gali būti skirtas išgąsčio sukeltiems traukuliams (priepuoliui) gydyti.

Gėrimas (arbatos, trauktinės). Tai labiausiai paplitęs vaistinių medžiagų vartojimo būdas. Arbatos ir antpilai visiškai praradę apeiginį kontekstą, tačiau galbūt kadaise buvo drauge vartoti prausiant, užkalbant ar smilkant. Arbatos ruošiamos įprastai, dažniausiai žaliavą užplikant karštu vandeniu. Įdomus arbatos ruošimas krosnyje. Žinoti ir augalų mišiniai, tačiau nervinių sutrikimų kontekste jie neminėti. *„Indėjai, užvirė ir nuėmei. Biški pavirt, visai nedaug. Arba užpili verdančiu vandeniu. Man geriau atroda, kad užpilt, vat kmynai geriau pavirt, kitas skonis.“*[258] *– „Gal macniau veikia, kai sumaišot kelias?“ – „Viena žola taip veikia, kita taip. Ligos tai nežinai, kuo sergi. Tai viena žolė gal tam, kita tam.“*[259] *„Ana kiekvienų rytą vis kitokių arbatų, keitė ir keitė. Keičia kiekvieną dieną. Ana gerdava ir vaikam visų laikų duodava. Man dabar 76, broliui 73, visiem vaikam... Taigi nuvažiuodavom, pavalgėm, viskas ir atsigert visada iš pečiaus tokį molinį puodukų.“ – „Virdava pečiuj?“ – „Pečiui, pečiui, duonkepy.“*[260] Arbatų grupėje bent 22 augalų pavadinimai: valerijonas (*Valeriana officinalis L.*), cikorija (*Cichorium intybus L.*), joninės (*Hypericum perforatum L.*), šal-

[253] Moteris, 84 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (452).
[254] Moteris, 84 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (444).
[255] *Ten pat*. VDU ER 2180 (435).
[256] Ragažinskienė O., Rimkienė S., Sasnauskas V. *Vaistinių augalų enciklopedija*, Kaunas, 2005.
[257] Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (412).
[258] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (757).
[259] *Ten pat*. VDU ER 2180 (753).
[260] Moteris, 70 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (590).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

tekšnis (*Frangula alnus L.*), tujos (*Thuja sp.*), pivonija (*Paeonia officinalis L.*), mėtos meškų liežuviai (*Mentha sp.*), melisa (*Melissa officinalis L.*), nuomariukai (*Chrysosplenium alternifolium L.*), pupalaiškis (*Menyanthes trifoliata L.*), našlaitės (*Viola arvensis L.*), diemedys (*Artemisia abrotanum L.*), varinčius (*Lycopodium annotinum L.*), apyniai (*Humulus lupulus L.*), dagys (*Carduus sp.*), aguonos (*Papaver sp.*), čižmas (*Tanacetum vulgare L.*), drignė (*Hyoscyamus niger L.*), durnaropė (*Datura stramonium L.*), perluotis (*Anthyllis vulneraria L.*), ramunėlės (*Matricaria recutita L.*), rūtos (*Ruta graveolens L.*). Daugiausia arbatoms nuo nervų naudotos cikorijos (trūkažolės) šaknys. *„Nuo nervų?“ – „Aha.“ – „Šaknys?“ – „Aha, aha, aha, mėlynai žydi kaip vasylkas žiedeliai, bet labai prikibi prie stiebelia. Dar man būdava ir aš jemu.“ – „Panašūs į vasylkas?“ – „Biški tokie kaip ramunės, tik mėlyni, ir in ramunių panašus. Ir labai prie stebeli prikibis.“*[261] *„Kur prie žvyrynų jin auga, pakelėse. Liaudiškai pas mus vadindavo cikorija.“ – „Va šita žolė?“ – „Bet koks jos tikrasis vardas, tai nežinau.“*[262] *– „O kaip ją ruošt reikia?“ – „Arbatą, šaknis.“ – „Ir kiek laiko gert?“ – „Ligi pagerėjimo.“*[263] Nervinių sutrikimų gydymo kontekste nauja priemone laikytina jonažolė (*Hypericum perforatum L.*). *„Kaimynas sakė – labai jonažolės vaistas geras.“ – „O kaimynas čia katras?“ – „Dabar jo nėra, anas dabar gyvena kaipgi... až Utenas, až Utenas gyvena.“ – „Anas žoles žino?“ – „Nu teip, gal janažaly, daugiau nieka labai.“ – „A Jūs iš kur apie jonažoly sužinojot?“ – „Taigi va kaimynas pasakė.“ – „O iš seniau žinojot apie jonažoly, kad nuo nervų?“ – „Ne, nežinojau.“ – „Mama nepasakojo?“ – „Nepasakoja.“*[264] Dažnai minima šaltekšnio (*Frangula alnus L.*) uogų arbata. *„Nuo išgąsčio šaltekšniu gydydavo.“ – „O kaip ruošdavo?“ – „Arbatą virdavo iš uogų. Pykina, labai bjauri.“*[265] Gerai žinomas ir kituose Lietuvos regionuose naudojamas augalas – pinavija (bijūnas) (*Paeonia officinalis L.*). *„Raudonos, baltos nedžiovinau, labai žydėja. Sakydava nuo priemečia, seni žmonės. Mažiem vaikam. Gal ir nuo nervų, nežinau.“*[266] Zofijos Surgailaitės šeimoje naudotas pupalaiškis (*Menyanthes trifoliata L.*). *„O ką gerdavo, jei nemiegodavo arba nervai?“ – „Pupalaiškis gerdava, žolas. Raminančias šitas, pupalaiškes.“*[267] Įdomus nuo nuomario ir nemigos naudotas augalas, pateikėjų vadinamas *nuomariuku*, *nuomarine*. Pagal pateikėjų suteiktą informaciją sprendžiama, kad tai – pažangialapė blužnutė (*Chrysosplenium alternifolium L.*)[268]. *„Aš dabar nežinau, koks ten augalas, toks žalias pavasarį, toks į raskilą panašus, nu toks blyniukai tokie,*

Nuomaro gydymo priemonė nuomariukas (blužnutė – Chrysosplenium alternifolium L.). Videokadras. Kaimynų kaimas. 2010 07 05. R. Petkevičiaus nuotr.

[261] *Ten pat*. VDU ER 2180 (573).
[262] Moteris, 88 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (636).
[263] *Ten pat*. (639).
[264] Moteris, 74 m., gyv. Degesių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (60).
[265] Moteris, 88 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (635).
[266] Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (335).
[267] Moteris, 82 m., gyv. Gaigalių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (743).
[268] Butkus V., Jaskonis I., Urbonas V., Červokas V. *Mažieji miško turtai*, Vilnius, 1987, p. 92.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

tai nuo nuomaria, nuomaris gydydavo, bet kaip tas augalas, tai aš nežinau.“ – „O kaip atrodo?“ – „Pavasarį, nu jis toks (rodo pirštu formą ant stalo*), toks žalias ir tada viduriukai kaip ir salotinės spalvos, kaip ir gėlytės tokios ir kaip. Jasonyse ten būdavo miške ir vadindava nuomaris.“ – „Tą augalą?“ – „Jo, ir kaip reiškia visiem kūdikiam mažiem reikia virt šitas augalas ir girdyt. Pas mus tai nėra...“*[269] *– „A maž girdėjot tokią žolę nuomaris?“ – „Nuomariukai, tai anys, aš girdėjau, auga tokiam drėgnam daikte, nepažįsti?“* (moterys kalbasi tarpusavyje) *– „Miške... Pažįstu, bet aš tai nerinkau.“*[270] *„Aš pati viriau, nes mergaitė nemiegojus, viriau ir girdžiau.“ – „Padėja?“ – „Nu kaip ir nieko.“ – „O dėl ko nemiegoja?“ – „Gal tą pilvą pūsdavo, nesuprasdavau, tada apramindava.“ – „Kas papasakojo?“ – „Ten iš Jasonių papasakojo tokia sena moteris, tokia Vitalija buva vaikų namuose, tai jinai labai pripasakodavo (...)“ – „Kiek dėjot to augalo?“ – „Kad mažai, kokius tris šituos va dėjau, tokius va tris ir tada atskiedžiau tą arbatą. Nes vaikas kokių 4 mėnesių. Čiut čiut silpna kad būtų, pagal spalvą.“ – „Kiek roz girdėt?“ – „Keletą, kada neramus, ar du, ar tris kartus girdžiau.“*[271]

Nors apylinkėse gaminamos įvairios vaistažolių trauktinės, nerviniams sutrikimams gydyti žinomas vienintelis valerijonas (*Valeriana officinalis L.*). *„Tai irgi geras vaistas.“ – „Nuo ko?“ – „Nervams, stresui gydyt. Būdavo raistuose, atsimenu, tėviškėj. Pilnas raistas tų valerijonų, tik žydi, žydi. Ir kasdavom šaknis. Ir aš pernai prie upės radau va šitokį daigelį, parsinešiau, pasodinau, dabar žiūrėkit koks, klesti.“*[272] *„Mes užpilam degtinukės naminukės, geros tikros ruginukės.“ – „O paskui kiek lašų?“ – „Mes ir čerkelę išgėriam.“ – „Pilną šaknų privarot?“ – „Ne, ne pilnų, tadu lašais jau reiks gert.“ – „O kad čerkėlę galima būtų gert, kiek*

Valerijonas Vandos Kuliešienės kieme. Užpaliai. 2010 07 05.

Viktorija Jovarienė purto šviežiai iškastas valerijono šaknis. Bajorų kaimas. 2010 07 03. R. Petkevičiaus nuotraukos

[269] Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (218).
[270] Moteris, 90 m., gyv. Utenos pensione. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (406).
[271] Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (258).
[272] Moteris, 88 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (647).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

reikia?“ – „Taip trečdalis bonkas, sausų šaknų.“ – „O šaknis paliekat?“ – „Palieku, palieku.“[273] Pabrėžiama alkoholio kokybės svarba ruošiant užpiltines. „*Dar ką užpilt reikia turėt, gerą daiktą, užpilsi valdiška, tai neišeina nieko užtai, kad ten 40 laipsnių, ir ta nežinia kokia. (...) valdiškos degtinės, jos nevirškina organizmas. Švariausia atseit valdiška, reklamuoja, bet nuo jos galva skauda, o nuo ruginės neskauda, net jei perdozuoji. (...) Jeigu ant žolių, tai dar ne tiek, bet jei ant uogų pili, tai gausis kompotas, atsiskiedžia, ir viskas*.“[274] Valerijono trauktinė dažniausiai vartojama nuo širdies kaip raminanti ir migdomoji priemonė. Duodama ji ir nuo piktumo: „*Valerijoną duodavau, tai dar išgerdava, valerijoną un arielkas užpilam, tai kaip ir labiau pamiegodava. Stikliuką išgeria, ana negerdava, kad jau teip prilakt. Arba šaukštą išgeria*.“[275]

Kitos priemonės. Plinta biomedicinos ir mokslo pripažintos priemonės. Valerijono tinktūrą dažnai vartoti pataria vaistininkai, gydytojai, slaugytojai, o tai iš dalies lėmė šios priemonės populiarumą ir skatina gamybą namie. Daug kas nurodė nuo galvos skausmo sovietmečiu imtą vartoti citramoną, vadinamą *gaidžiuku*. „*Sakyk, mama kokį dar gaidžiuką gerdavo? (...) buvo nupieštas gaidžiukas (...) milteliais buvo*.“[276] Galvos skausmo kontekste pasitaiko ir jau minėtos publikacijoje *ropelės*: „*Ropelėm vaistus vadino?“ – „(...) čia skaitau tarmės reikalas. (...) užeik vaistinėn, nupirksi ropelių nuo galvos*.“[277] Įdomu tai, kad *gaidžiuko* pavadinimas prigijo dėl ant citramono pakuotės pavaizduoto gaidžio. Ar ropelės taip pat gali byloti panašų istorišką senosios vaistininkystės ir liaudies tradicijos kontaktą?

Bendras požiūris į chemines raminamąsias priemones išlieka skeptiškas, remiasi asmeninėmis patirtimis: „*Duodava vaistus, būdava ligoninėj pabūnu dvi savaites, ukolus laisdava, ai, nusilpnina.*“[278]

Socializacija. Dar bakalauro tyrimo metu autorius nustatė, kad psichikos sutrikimų asmuo kaimo bendruomenėje buvo toleruojamas, jam suteikiama didelė veiksmų laisvė. Tyrimų Rytų Lietuvoje metu autorius aptiko socialiai integruotų psichoterapinių praktikų ir pažiūrų. Panašių pėdsakų pasitaikė ir Užpalių apylinkėse. „*Reikia ramybės užsiėmimo – ką sugalvojau, tą darau, tai ir nervų nėra. Ką nori, tą daryk – durniuok, kitoj dienoj šienauk, kitoj kitą, o kai sako eik dirbk – čia nesveika*.“[279] Dėl nervinio streso kilusių sutrikimų metu patariama ramybė: „*Reikia poilsia, kai rožį serga...*“[280]

Nustatę ne vieną simptomais ir komplikacijos galimybėmis besiskiriantį sutrikimą, regime, kad šie savo ruožtu gali būti gydomi taip pat skirtingais būdais ir priemonėmis. Smilkymas yra gan specifiška išgąsčio gydymo priemonė, o dėl jam dažnai naudojamų augalų laikytina racionalia, o ne išimtinai magiška kaip lig šiol. Akivaizdus bendras augalų ir apeiginių veiksmų naudojimo kompleksas, kurį patvirtina smilkymo išsigandus ir užkalbėjimo nuo rožės etnografinė medžiaga. Panašių struktūrų pėdsakų randame ir prausimo nuo išgąsčio praktikoje. Smilkymas ir užkalbėjimas – archajiškos sakralinės gydymo tradicijos, gyvasis reliktas.

[273] Moteris, 70 m., gyv. Bajorų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (341).
[274] Vyras, 60 m., gyv. Užpalių mstl. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (601).
[275] Moteris, 82 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (222).
[276] Moteris, 68 m., gyv. Vilniaus mst. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (889).
[277] Moteris, 85 m., gyv. Kėpių k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (889).
[278] Moteris, 83 m., gyv. Kaimynų k. Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (320).
[279] Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (161).
[280] Įrašė ir šifravo R. Petkevičius 2010 m. VDU ER 2180 (441).

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

Šiandien apeiginės prasmės gerokai platesnės, sinkretiškos (naudojamos šventintos Oktavos ir Žolinės žolės), tačiau struktūra išlieka seniausia: maginiai veiksmai atliekami norint sustiprinti botaninių priemonių veikimą. Nervinių sutrikimų gydymo atveju tai ne tik simbolinis gestas, bet būtina sąlyga, turinti psichoterapinį poveikį ir keičianti sveikatai grėsmingą emocinę būseną. Laikantis tokios prielaidos, gausi etnografinė užkalbėjimų ir smilkymo medžiaga laukia analizės ieškant daugiau augalų ir apeigų bendro naudojimo patvirtinimo bei ryšių.

Išvados

Tyrimo Užpalių apylinkėse metu pavyko rasti tradicinės psichiatrijos sistemos pėdsakų. Lyginant su kitų Lietuvos regionų duomenimis, vietos tradicija gerokai sunykusi, paveikta mokslinės medicinos sampratų ir priemonių. XX–XXI a. didelių pokyčių laikotarpis, kurių svarbiausias – natūralių pievų sunaikinimas, lėmęs ženklų etnobotanikos žinių praradimą. Šiandienos gydymo tradicija labai transformuota ir sinkretiška, derinanti ne tik senuosius, bet ir naujoviškus metodus. Tradicinės medicinos žinios jaunimo nėra noriai perimamos, tuo tarpu seniesiems gyventojams vis didesnį poveikį turi įvairi vaistažolių literatūra, televizija, farmacininkų reklama. Kita vertus, vis dar svarbus ekonominis faktorius: gydytojų paslaugos brangios (kaip ir tarpukariu), o tai skatina gydytis patiems. Išlieka esminės tradicinės medicinos teorijos ir praktikos struktūros, kurios lengvai adaptuoja naujas priemones, o šios nepažeidžia senosios sistemos. Nors senoji nervinių sutrikimų samprata išlieka, ją jau labai veikia biomedicina (depresija, nervai). Jei sutrikimui pavadinti vartojami biomedicininiai terminai, tikėtina, kad jo gydymo priemonės perimtos iš mokslinės vaistininkystės ar inovacijos laipsnis tradicijoje gan aukštas. O jei vyrauja tradiciniai, senieji ligų pavadinimai, tai jų gydymo priemonės su nežymiom modifikacijom ar inovacijom veikiausiai bus tradicinės.

Trūkstant kalbinių duomenų, sunku atsakyti į klausimą, ar priemėtis, intvaras, priepuolis suvokiami kaip atskiros ligos, ar tai vienas sutrikimas su daugybe skirtingų simptomų bei raidos galimybių. Galime kalbėti apie hipotetinį tradicinės diagnostikos modelį. Nervinių sutrikimų priežastis skiriame į dvi grupes: sukeltas staigaus (išgąsčio) ir ilgai trunkančio (įtampos, nervinio išsekimo, nerimo, sielvarto) emocinio išgyvenimo. *Išgąsčio* sukeltų sutrikimų grupėje, įvardijamoje priemėčiu arba priepuoliu, ryškūs du „priemėčių“ tipai, sukeliantys: 1) traukulius ir 2) baimės jausmą, kuriuos lydi nemiga. Pirmasis dėl ryšio su nuomariu juo virsta negydomas. Gali būti įvardytas *priepuoliu*. Antrasis siejamas su baime, neigiamomis emocijomis, nemiga, negydomas, sunkiai išgyventas ir, esant silpnam organizmui, virsta pasimaišymu, kvailiojimu. Šis tipas sąlygiškai įvardijamas *intvaru*. Gyvenime įgyto pamišimo taip pat du tipai: 1) ramus (svaičiojimas, nušnekėjimas) ir 2) piktas (kvailiojimas, padūkimas). Šiuos sutrikimus atitinkamai sukelia staigūs ir ilgai trunkantys emociniai išgyvenimai, kurie problemiški klasifikavimo požiūriu, nes turi ir priežasties (nerimas, pavydas, baimė), ir atskiro sutrikimo požymių (gydoma nuo piktumo). Nervinių sutrikimų atveju kalbame ne apie chaotišką, bendrą grupę, bet aiškiai matomą vienų sutrikimų kilmės iš kitų modelį. Sunkesnių ir pavojingesnių simptomų sutrikimas kyla iš ne tokio sudėtingo, jei šiam laiku neužkertamas kelias. XXI a. I dešimt. pab. vis dar aktualūs išgąsčio, priemėčio, nuomario bei nervinės

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

rožės susirgimai, kuriuos reiktų įtraukti į Lietuvos psichiatrijos sąvokų žodyną, taip praturtinant praktiką ir siekiant suprasti archajišką tradiciją, kurios gyvavimą lemia biomedicinos nesėkmės kovoje su psichikos sutrikimais.

Įvertinant tradicijos fragmentaciją, tyrimo metu siekta drauge nagrinėti skirtingus elementus bendram kontekste, ne pavieniui, taip ieškant jų ankstesnių ryšių galimybės. Atskiri sutrikimai galėjo būti gydomi taip pat skirtingai. Kova su priežastimi ir pasekme turi skirtingą strategiją, naudojamos kitos priemonės. Išsigandus siekiama kuo greičiau pašalinti emocinę traumą, tuo tarpu kilus pasekmėms, gydymas ilgas, pabrėžtinai daugkartinis: *kol pagerės*. Analizuojant etnopsichiatrines priemones, atrasti tam tikri dėsningumai. Labai specifiška išgąsčio nukenksminimo priemonė – smilkymas, jo racionalumą pagrindžia farmakologų tyrimai, rodantys, kad tai pats greičiausias būdas veikliąja medžiaga paveikti žmogaus psichiką. Apeiginiai veiksmai taip pat skiriasi: gydant išgąstį, dažniau *kryžiavai* smilkoma, skubama, tuo tarpu jo sukeltą rožę – atkalbama, meldžiamasi, dedami kompresai, gydymas vyksta tik auštant ar saulei leidžiantis.

Tyrimo metu nustatytas lietuvių etnomedicinos tyrimams reikšmingas bendro augalų ir apeiginių veiksmų naudojimo kompleksas, kurio pavyzdžius randame atkalbėjimų nuo rožės bei smilkymo nuo išgąsčio atvejais. Tradicinės gydytojos nupasakoto atkalbėjimo struktūros atveju matome akivaizdžiai sudėtinę praktiką. Atkalbėjimas skirtas suteikti galią gydymo priemonėms (rugių miltams, įvairių augalų lapams, popieriui), šios racionaliai naudojamos pagal kituose kontekstuose daliai jų įprastą paskirtį. Modernios priemonės (popierius) veikiausiai išstūmė augalines (šalpusnių, varnalėšų lapus). Smilkymas, iki šiol laikytas maginio poveikio priemone, platesniam gydymo kontekste nenagrinėtas. Tuo tarpu smilkymui gausiai naudojami augalai, dalis kurių skirti nerviniams sutrikimams gydyti, rodo šią praktiką esant pabrėžtinai racionalią. Laikantis šios analogijos, tikėtina, kad Lietuvoje paplitęs užkalbėjimas ant duonos ar vandens gali būti panašiai fragmentuotas reliktas. Reikšminga etnomedicinos nuostata „ir gert, ir praust“ sutampa su Lietuvoje dažna užkalbėjimo ant vandens schema, kuomet magiškai apdorotu vandeniu taip pat prausiamasi bei jis geriamas. Jei ši prielaida teisinga, tradicijoje esančios pavienės žodinės formulės bei botaninių priemonių vartojimas be sakralaus konteksto gali būti vėliausiais, buvusios kompleksinės tradicijos erozijos, fragmentavimosi etapais. Tuomet užkalbėjimas nėra laikytinas atskiru gydymo būdu, o veikiau – apeigine priemone, kuri sutvirtina kitų priemonių veikimą ir, pagal Van Gennepo (1909) perėjimo ritualų (pr. *rites de passage*) teoriją, profaniškus (pasaulietinius) elementus paverčia šventais, sakralizuoja atliekamą veiksmą bei atlikimo erdvę. Būdamas artimas maldai, praktikoje ja pakeičiamas bei keičiantis maldos žodinę formulę užkalbėjimas greičiausiai taikytas ir su kitais gydymo būdais (pvz., prausimu, smilkymu). Lietuvių gydymo tradiciją galima pavadinti *magiškai racionalia* ir ją dera ateityje analizuoti laikantis šios nuostatos. Lokalinio tyrimo metu sukaupti duomenys bei iškeltos hipotezės skatina atlikti lietuvių etnomedicinos archyvinių duomenų masyvo retrospektyvinę analizę, chronologiškai siekiant įvertinti ir rekonstruoti autentiškas senųjų gydymo praktikų formas, lyginant jas su šiandienos transformuota ir fragmentiška tradicine medicina.

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

Priedas

1 lentelė
Užpalių apylinkių etnopsichiatrijai būdingi nerviniai sutrikimai ir jų priežastys

	Išgąstis	Pergyvenimas	Paveldėjimas	Gamtos faktoriai	Kūno faktoriai	Burtai	Trauma	Alkoholizmas	Pastabos
Priemėtis (baimė, intvaras)	12								
Intvaras	1								
Nemiga	2	1			1			1	
Priemėtis (traukuliai, priepuolis)	4						1		*Panašūs simptomai kyla dėl traumos*
Mikčiojimas	2								
Nuomaras	3	1	4		1				
Rožė	4	1		1	1				
Kvailumas			4						
Pasimaišymas (piktas)	2	8	1		1	1	1	3	
Pasimaišymas (nušneka)	4	3			2	1		1	
Svaičiojimas (*blūdijimas*)		1			1				*Svaičioja (blūdija) nuo senatvės; iš pergyvenimo*
Irzlumas (piktumas)			3			1			*Agresiją gali sukelti blogos akys*
Depresija (nerimas)		1		1	1			1	*Saulė, vėjas; Pavasaris, ruduo*
Vėžys	1	1							*Galbūt laikytas sunkiausia rožės forma*
Gelta	1								
Galvos skausmas				1			1		
Širdis		1							

2 lentelė
Užpalių apylinkių etnopsichiatrinių sutrikimų gydymo priemonės

Pastabos: Sutrikimo stulpelyje „išgąstis“ atspindi negalias, sukeltas staigaus emocinio išgyvenimo (išgąsčio), „nervai“ – ilgai trunkančio (įtampos, nervinio išsekimo, nerimo, sielvarto) išgyvenimo, „raminantys“ – dėl nepakankamos informacijos sunku priskirti priemonę kuriai nors grupei.

Lotyniškas pav.	Vietinis pav.	Sutrikimas	Dalis	Ruošimas	Vartojimas	Pastabos
Augalinės priemonės						
Arctostaphylos uvaursi L.	Bruknienojai, arkliauogė	Galva	Žolė	Nuoviras	Gerti	Galvos skausmas
		Uždegimo	T. p.	T. p.	T. p.	Šlapimo takų uždegimas
Arctium lappa L.	Varnalėša	Tinimas, skausmas	Lapas	Lapas dedamas pūkuota puse	Kompresas	Sąnarių skausmas
Anthyllis vulneraria L.	Perluotis, pšeliotas	Išgąstis	Žolė	Nuoviras	Gerti	
Artemisia abrotanum L.	Diemedys	Išgąstis	Žolė	Nuoviras. *„Keletą šakelių pašutinte ir kai prausi tan vandenin įpilt.“*	Prausti	
		Išgąstis	T. p.	Šventinimas	Smilkyti	Pašvęst Oktavoj, naudojama mišiniuose su įvairiom žolėm

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

(tęsinys)

Lotyniškas pav.	Vietinis pav.	Sutrikimas	Dalis	Ruošimas	Vartojimas	Pastabos
		Rakštis, votis	Lapai	Mišinys. *„Diemedžia ir taukų sudarei, uždėjai ant ten, kur keliasi, laikyt kol sudžius ir pajuoduos, tada dėt naujus, kol iškels.“*	Kompresas	
		Spuogai	T. p.	T. p.	T. p.	T. p.
Carduus sp.	Dagys, dagilis	Išgąstis	Žolė	Nuoviras	Gerti	
Carum carvi L.	Kmynai	Raminantis	Sėklos	Nuoviras	Gerti	
		Spaudimas	T. p.	T. p.	T. p.	
		Kosulys	T. p.	T. p.	T. p.	
		Viduriai	T. p.	T. p.	T. p.	Užkietėję viduriai vaikams
Centaurea cyanus L.	Rugiagėlės (*vasylkos*)	Išgąstis	Žolė	Šventinimas	Smilkyti	Pašvęst Oktavoj, naudojama mišiniuose su įvairiom žolėm
		Plaučiai	T. p.	Nuoviras, mišinys. Atgalinos, avižos, apyniai	Gerti	Plaučių uždegimas
Centaurium erythraea L.	Centurija	Galva	Žolė	Nuoviras	Gerti	Galvos skausmas
		Širdis	T. p.	T. p.	T. p.	
Chrysosplenium alternifolium L.	Nuomariukai, blužnutė	Nemiga	Žolė	Nuoviras	Gerti silpną, *„tik 3 žiedus ir atskiest arbatą“*, prausti	Vaikams
		Nuomaras	T. p.	T. p.		
		Nervai	T. p.	T. p.		
Cichorium intybus L.	Cikorija, kilūnas	Nervai	Šaknys	Nuoviras	Gerti	
		Skrandis	T. p.	T. p.	T. p.	Skrandžio uždegimas
		Širdis	T. p.	T. p.	T. p.	
	Cukrus	Nemiga		Pabarstyt ant duonos		Vaikams, kad greičiau užmigtų
Datura stramonium L.	Durnaropė, durnažolė	Išgąstis, raminanti	Grūdai	Vienas grūdelis	Valgyti	Nuodinga!
		Skrandis		Nuoviras	Gerti	Skrandžio skausmas
Dianthus sp.	Gvazdikas	Išgąstis	Žolė	Šventinimas	Smilkyti	Pašvęst Oktavoj, naudojama mišiniuose su įvairiom žolėm
		Vabzdžiai	Žiedai		Repelentas nuo skruzdžių	
	Duona	Nemiga		Pabarstyti cukrum	Kramtyti, čiulpti suvyniotą į audeklą	Vaikams, kad greičiau užmigtų
Frangula alnus L.	Šaltekšnis	Išgąstis	Uogos	Nuoviras	Gerti	Sukelia pykinimą

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

(tęsinys)

Lotyniškas pav.	Vietinis pav.	Sutrikimas	Dalis	Ruošimas	Vartojimas	Pastabos
		Išgąstis	Žievė	Nuoviras. *„Nuskuta juodą žievį, o baltų išdžiovina ir geria porą valgomų šaukštų litrui.“*	Prausti, gerti	Nuo priemėčio
Hypericum perforatum L.	Joninės, jonažolė	Nervai	Žolė	Nuoviras	Gerti	
		Išgąstis	T. p.	Šventinimas	Smilkyti	Pašvęst Oktavoj, naudojama mišiniuose su įvairiom žolėm
			T. p.	Šventinimas	Mirusio pagalvė. Mišinys su juozažolėm	Pašvęst Oktavoj, (Žolinėj)
		Nuo 9 (99) ligų				
Hyoscyamus niger L.	Drignė	Raminanti				Nuodinga!
Humulus lupulus L.	Apynys, apvynys	Nemiga	Spurgai		Pagalvė miegui	
		Plaučiai	Spurgai	Nuoviras, mišinys – atgalinos, rugiagėlės, avižos	Gerti	Plaučių uždegimas
		Plaučiai	Spurgai	Nuoviras, mišinys. Liepžiedžiai, jeronimas, avižos	Gerti	
Juniperus communis L.	Ėglis		Šakelės	Šventinimas	Smilkyti	Pašvęst Velykų rytą apsaugai nuo perkūnijos. Gali būti mišinyje su pivonija naudojamas nuo išgąsčio
Leonurus cardiaca L.	Sukatžolė	Raminanti	Žolė	Nuoviras	Gerti	
		Širdis	T. p.	T. p.	T. p.	Ramina širdį
Lilium sp.	Lelija	Išgąstis	Žiedai	Šventinimas	Smilkyti	Pašvęst Oktavoj, (Žolinėj), naudojama mišiniuose su įvairiom žolėm
Lycopodium annotinum L.	Varinčius	Išgąstis	Žolė	Nuoviras, silpnas	Gerti	Sukelia pykinimą
Matricaria recutita L.	Ramunėlės	Raminanti	Žiedai, žolė	Nuoviras	Gerti	
		Išgąstis	Žolė	Šventinimas	Smilkyti	Pašvęst Oktavoj, (Žolinėj), naudojama mišiniuose su įvairiom žolėm

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

(tęsinys)

Lotyniškas pav.	Vietinis pav.	Sutrikimas	Dalis	Ruošimas	Vartojimas	Pastabos
		Viduriai	T. p.	T. p.	T. p.	Jei privirinti daug, tai sulaiko viduriavimą, o jei truputėlį, skystai – liuosuoja
		Akys	T. p.	T. p.	Kompresas	Akių uždegimas
		Peršalimas	T. p.	T. p.	Gerti	
		Skrandis	T. p.	T. p.	T. p.	Skrandy neramumas
Melissa officinalis L.	Melisa	Nemiga, nervai	Žolė	Nuoviras	Gerti	
Mentha sp.	Mėta	Raminanti	Žolė	Nuoviras	Gerti	Mėtos rūšis vadinama *meškų liežuviai*
Menyanthes trifoliata L.	Puplaiškis	Raminanti	Žolė	Nuoviras, silpnas	Gerti	
		Skrandis	T. p.	T. p.	T. p.	*„... taip sveika išgert.“*
Paeonia officinalis L.	Pivonija	Išgąstis	Žiedai	Nuoviras	Gerti	Nuo priemėčio, mikčiojimo. Tinkami – raudoni žiedai
		T. p.	Žiedai, žolė	Šventinimas	Smilkyti	Pašvęst Oktavoj, naudojama mišiniuose su įvairiom žolėm. Viena iš dažniausiai šventinamų
		T. p.	T. p.	T. p.	Prausti	
Papaver sp.	Aguonos	Nemiga	Dėžutė	Sultys	Išspausdavo į skudurėlį, čiulpti, kramtyti	Vaikams. Nuodinga!
		Išgąstis	Stiebai, dėžutė	Nuoviras, silpnas	Gerti	
Ribes nigrum L.	Serbentas, juodas	Išgąstis	Šakos	Nuoviras	Prausti	
		Sąnariai	Lapai	Nuoviras	Gerti	Nurodomas kaip vitaminų šaltinis
Ruta graveolens L.	Rūta	Išgąstis	Žolė	Nuoviras, silpnas	Gerti	
Secale cereale L.	Rugys, sėjamasis	Rožė	Miltai	Atkalbėjimas	Kompresas	Apriša mėlynu popierium arba augalų lapais (močakalapio, varnalėšos, juodalksnio)
			Miltai		Smilkyti	Apsauga nuo perkūnijos, užkrečiamų ligų
Tanacetum vulgare L.	Čižmas	Išgąstis	Žolė	Nuoviras	Prausti	Vaikams
		Kirmėlės				Žarnyno parazitams varyti
		Viduriai	Žolė	Nuoviras	Gerti	Kietina vidurius
Thymus serpyllum L.	Čiobrelis	Raminanti	Žolė	Nuoviras	Gerti	
		Peršalimas	T. p.	T. p.	T. p.	

© VšĮ „Versmės“ leidykla. Lietuvos lokaliniai tyrimai ISSN 2029-0799.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

(tęsinys)

Lotyniškas pav.	Vietinis pav.	Sutrikimas	Dalis	Ruošimas	Vartojimas	Pastabos
Thuja sp.	Tuja	Raminanti	Šakelė	Nuoviras, silpnas	Prausti	
Tussilago farfara L.	Močakalapiai	Rožė	Lapas		Kompresas	Apdėt pabarsčius miltais
		Tinimas	T. p.	Lapas dedamas *pasišiaušusia* puse	T. p.	Traukia karštį. Sumušus, tinstant. Jei ne rožė – miltų nereikia
		Kosulys	Žiedai	Nuoviras	Gerti	
		Įkandimas	Lapas		Kompresas	Įkandus vabalui, paraudus
Vaccinium oxycoccos L.	Spanguolė	Galva	Uoga		Uoga dedama į ausį	Galvos skausmas, sukeltas smalkių
Viola arvensis L.	Našlaitės	Išgąstis	Žolė	Nuoviras	Prausti, gerti	
		Kosulys	T. p.	T. p.	T. p.	
Valeriana officinalis L.	Valerijonas	Nervai	Šaknys	Trauktinė, užpilti namine. Trečdalis butelio šaknų, kol paruduoja	Gerti, valgomą šaukštą, stikliuką	Nuo piktumo, nemigos, raminantis
		Širdis	T. p.	T. p.	T. p.	Ramina širdį
(?)	Pūkelis, vėjukai	Išgąstis	Žolė		Smilkymas	
			Žiedai (pūkas)		Pagalvė miegui	
Kitos priemonės						
	Atkalbėjimas	Rožė, išgąstis, įkandimas				Atkalbamos gydyme naudojamos augalinės medžiagos (miltai, lapai, popierius). Figūruoja ir pavieniai. Gali būti psichoterapinė priemonė, artima maldai, kaito viena kitą
	Briedis	Išgąstis, nuomaras	Ragai	Paskust, nuoviras	Gerti	
	Malda	Depresija				Derinama su šventintu vandeniu. Gali būti psichoterapinė priemonė
	Plaukai	Išgąstis		Iškirpt kryžiavai iš asmens ar gyvūno, kurio išsigąsta. Uždengt marška ligonį, kad įkvėptų	Kvėpuot	Gali būti derinama su šventintų augalų smilkymu
	Seilės	Išgąstis			Nusispjauti	Paplitusi apsisaugojimo priemonė

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.

(tęsinys)

Lotyniškas pav.	Vietinis pav.	Sutrikimas	Dalis	Ruošimas	Vartojimas	Pastabos
	Vanduo (šventintas)	Depresija			Gerti	Derinama su malda, pašnekesiu
	Vanduo (šventintas)	Išgąstis			Prausti	Priemėčio atvejis prie Ilgio ežero, Zarasų r., stebuklingoje Marijos apsireiškimo vietoje

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Užpaliai“.

Straipsnio kalbos redaktorius *Albinas Masaitis*, korektorė *Rasa Kašėtienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas.*

Straipsnio priedai, skelbiami atskirai (tam skirtuose leidinio skyriuose):
1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet kokiu būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2012 06 04, internete nuolat skelbiamas nuo 2012 06 04.